

HAKKANİYETE UYGUN YARGILANMA İÇİN İDARİ YARGIDA UYGULANMASI GEREKEN İLKELER -BİREYSEL BAŞVURUYA İLİŞKİN KARARLAR IŞIĞINDA-

PRINCIPLES TO BE APPLIED IN THE ADMINISTRATIVE JUDICIARY FOR A FAIR TRIAL -IN THE LIGHT OF INDIVIDUAL APPLICATION DECISIONS -

Pelin Bengü ASLAN*

ÖZ

Bu çalışmada, öncelikle bireysel başvurular bağlamında adil yargılanma ilkesinin öneminden bahsedilmiş, akabinde idari yargıda adil yargılanma hakkının alt ilkelerinden, hakkaniyete uygun yargılanma ilkesinin uygulanması esnasında uyulması gereken ilkeler üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, taraflar arası usuli eşitlik, başka bir ifadeyle silahların eşitliği ilkesidir. Bu ilkenin kamu gücü ayrıcalıklarıyla donatılmış idare ile birey arasındaki orantısızlığın giderilmesi açısından önemi vurgulanmış, akabinde çekişmeli yargılanma hakkı, bir diğer ifadeyle hukuki dinlenilme hakkı açıklanmaya çalışılmıştır. Adil bir yargılama içinde diyalektığe dayalı olan bu sistemde, tarafların tez ve antitezini ortaya koymasına hizmet edecek hukuki argümanlarını kullanmasının tam olarak sağlanmasının altı çizilmeye çalışılmıştır. Son olarak gerekçeli karar hakkı üzerinde durulmuştur. İlk derece mah-

* Avukat

pbenguaslan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6798-580X

kemesinin vermiş olduğu kararı, bir üst mercie taşıyan tarafın savunmasının sağlamlığı, gerekçenin sağlamlığıyla doğru orantılıdır. Bu sebeple, özellikle gerekçeli karar hakkı açısından, tarafların esasa etkili ileri sürdüğü hususların gerekçeli olarak ele alınmaması, yürütmeyi durdurma ret kararlarının “gerekçesiz gerekçe” olarak tanımlanabilecek şekilde yazılmaları ve hatta bazı nihai kararların gerekçesiz bir şekilde verilmesi gibi uygulamadaki ihlal örnekleriyle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adil Yargılanma İlkesi, Hakkaniyete Uygun Yargılanma, Silahların Eşitliği, Hukuki Dinlenilme Hakkı, Gerekçeli Karar Hakkı

ABSTRACT

In this study, the importance of the principle of a fair trial in the context of individual applications is first mentioned, and then one of the sub-principles of the right to a fair trial in administrative justice, and the principles that must be followed in the application of the principle of fair trial are emphasised. The first of these is the principle of procedural equality between the parties, in other words, the principle of equality of arms. The importance of this principle in eliminating the imbalance between the administration, which enjoys the privileges of public power, and the individual is underlined. The right to a fair trial, in other words the right to be heard, is then explained. In this system, which serve to reveal their thesis and antithesis. Finally, the right to a reasoned decision is emphasised. The soundness of the defence of the party appealing to a higher authority against the decision of the court of first instance is directly proportional to the soundness of the reasoning. For this reason, especially in terms of the right to a reasoned judgement, it is explained with examples of violations in practice, such as the failure to address the issues raised by the parties in a reasoned manner, the rejection of the stay of execution decisions being written in a way that can be defined as “unjustified reasoning”, and even some final decisions being issued without justification.

Keywords: Fair Trial Principle, Fair Trial, Equality of Arms, Right to Legal Hearing, Right to Reasoned Decision

GİRİŞ

Hukuk kurallarının içerisinde yer aldığı hukuk düzeni ve sistemleri, bireyler yönünden yükümlülük getirmesinin yanında, bireylerin gerek birbirlerine gerek devlet ve diğer kamu kurumlarına karşı ileri

sürülebilecek olan (Ertekin Uzun, 2018: 9) temel hak ve özgürlüklerini korumayı ve güvence altına almayı amaçlamaktadır. Hukuki açıdan güvence altında olan bu hakların da ihlal edildiği anda uyuşmazlık durumu ortaya çıkmaktadır (Atay, 2022: 1). Bu kapsamda çıkan uyuşmazlıklar, yargılama makamları tarafından çözümlenmekte olup söz konusu yargılama faaliyeti esnasında da birtakım usul kuralları uygulanmaktadır. Bu usul kuralları, yargılama faaliyetinin belirli bir düzen içerisinde yürütülmesini sağlamasının yanında, temel hak ve özgürlükler yönünden bazı sınırlamalar getirirse de yargılama faaliyetinin süjesi olan tarafların, hakkaniyete uygun yargılanıp yargılanmadığını sağlamak açısından da önemlidir (Atay, 2022: 2). Bireylerin aralarındaki uyuşmazlığı, yargılama makamlarının önüne nasıl taşıyacağı ve yargılama faaliyetinin nasıl yürütüleceğini belirleyen yargılamanın, usulüne ilişkin bu kurallar, hükmün kesinleşmesi aşamasına kadar devam eden bir evrede uygulanmakla birlikte, adil yargılanma hakkı açısından bireylerin temel hak ve özgürlükleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Atay, 2022: 2). Bu bağlamda yargılamaya ilişkin usul kuralları ile doğrudan bağlantılı olan adil yargılanma hakkı ve ilkesi, hukuk devletinin olmazsa olmaz bir koşulu olmakla birlikte, hukuk düzeninin tesisini sağlayan ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumayı amaçlayan (Ertekin Uzun, 2018: 4) ayrıca hakkaniyetli ve adil bir yargılamayı güvence altına alan usule ilişkin en önemli ilkelerdendir.

Esasında, adil yargılanma hakkı en temel insan haklarından biridir. İnsan hakları, insanın insan olma vasfından kaynaklanması hasebiyle, vazgeçilemez değerler bütünüdür (Akıllıoğlu, 1995: 1). İnsan hakları, toplumlar ve devletler üstü olması sebebiyle de uluslararası alanda korunmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında insan hakları alanında yaşanan hak ihlalleri neticesinde de hakları korumaya yönelik uluslararası metinlere ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Sözleşme'nin uygulan-

ması aşamasında yaşanan hak ihlallerine yönelik denetim mekanizmasını yerine getiren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), bu hususta atılan önemli adımlardan olmuştur. Türkiye’de insan hakları alanında uluslararası düzlemde koruma sağlayan metinlere bağlı olduğunu çeşitli tarihlerde aldığı kararlarla ilan etmiştir (1954 yılında AİHS, 1987 yılında AİHM bireysel başvuru hakkının tanınması, 1990 yılında yargılama yetkisinin tanınması gibi). 2004 yılında Anayasa’nın 90. maddesinde yapılan değişiklikle AİHS dâhil temel hak ve özgürlüklere ilişkin metinlere kanunlar üstü bir statü tanınmıştır (Ertekin Uzun, 2018: 9-11).

İnsan haklarının korunması açısından, adil yargılama hakkının önemli bir yerinin olmasının yanında, bireylerin hak ve özgürlükleri açısından güvence sağladığı husus, yargılama sonunda adil bir karar verilip verilmediğinin denetlenmesidir. Başka bir ifadeyle, yargılama sürecinin adil ve hakkaniyete uygun bir süreçte yürütülüp yürütülmediğini sağlamaktadır da denilebilir. Bu hak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesinde¹ (Donay, 1982: 415) ve 1982 Anayasası’nda 2001 yılında yapılan değişiklik ile hak arama özgürlüğünün

¹ AİHS madde 6- 1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir. 2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır. 3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir: a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek; b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak; c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz

yer aldığı 36. maddesinde düzenlenmiş olup adil yargılanmanın sağlanmasının ötesinde, hukukun üstünlüğünün tecelli etmesine de hizmet etmektedir. Adil yargılanma ilkesi, yargılama faaliyetinin başlamasından önceki evreyi de içine almakta ve tüm yargılama faaliyeti sürecinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Sözleşmenin 6. maddesine göre inceleme yapması için yargılama faaliyetinin tüm aşamalarının (ilk derece, istinaf, temyiz ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru aşaması da dâhil) bitmesi gerekmektedir (Ertekin Uzun, 2018: 5). Söz konusu yargılama aşamalarının herhangi bir kısmında adil yargılanma ilkesinin ihlaline yönelik yapılan aykırılık hâli daha sonraki aşamalarda bir üst yargı merci tarafından giderilmiş ise bu durumda AİHS'ye ve Anayasa'ya aykırılıktan söz edilmesi mümkün olmayacaktır (İnceoğlu, 2013: 209).

Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AİHS'nin 6. maddesinin ihlal edilmesinden dolayı kendisine yapılan başvurularda başvuruya sebep işlemi yapan devletin iç hukuk kurallarına göre adil bir karar verip vermediğini denetlememektedir. Yapılan denetim, sadece ulusal hukuk normları işletilirken yargılamanın süreci boyunca Sözleşme'sinin ilgili maddesinde yer alan hak ve güvencelere uygun bir muhakeme yapıp yapılmadığıdır. Zira âdil yargılanma hakkı ile istenilen şey, ulusal hukuk kurallarına uygun bir karar verilmesinden çok usule ilişkin koşulların sağlanmasıdır².

---

olarak yararlanabilmek; d) İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek; e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak. (Detaylı bilgi için bkz. Donay, S. (1982). İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku. İstanbul: Fakülteler Matbaası, s. 415.)

² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, [AİHM], Başvuru No:30544/96 Sayılı Garcia Ruiz v. İspanya Kararı. Bu çalışmada referans gösterilen tüm AİHM kararlarına <https://hudoc.echr.coe.int/> adresinden erişilmiştir.

Adil yargılanma hakkı, 2001 Anayasa değişikliğinden sonra Anayasa'nın 36. maddesine eklenerek anayasal usûli güvenceler anlamında merkezi bir rol oynamıştır. Adil yargılanma hakkının, idari yargı, adli yargı gibi farklı yargı kollarına ait yargılamalarda hiçbir ayırım gözetilmeksizin tüm yargılamalarda geçerli olacağı hüküm altına alınmıştır. Bu güvence, Anayasa Mahkemesine göre hukuk devletinin temel öğelerinden biridir³. Bu sebeple, yerel mahkemeler için de bir anayasal yükümlülüktür.

Adil yargılanma hakkı, Anayasa'nın 36'ncı maddesinde⁴ düzenlenmiş ve ayrıntıya girilmemiştir. Ancak ilgili maddeden ne anlaşılması gerektiği ve uygulamasının ne şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği, AİHS ve bu Sözleşme'nin uygulayıcısı AİHM'nin içtihatlarına bakıldığında bizlere yol gösterici mahiyette olacaktır (Ömercioğlu, 2014: 135).

Adil yargılanma hakkı ve barındırdığı ilkelerin her biri kapsam ve nitelik olarak geniş çalışma konusu olabilecek hususlar olup, çalışmamızda özellikle hakkaniyete uygun yargılama ve idari yargıda usulî güvencelerle ilişkili olan durumu ayrıca bu hususun bireysel başvurulara nasıl yansdığı üzerinde durulmuştur.

I. ADİL YARGILANMA HAKKI

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne bakıldığında görülecektir ki adil yargılanma hakkının kapsamı, başka bir ifadeyle hangi davalarda uygulanacağı açısından yaklaşımı; her türlü hakkın karara bağlandığı süreç aşamasında adil yargılanma hakkının

³ Anayasa Mahkemesi, 16.06.1992 Tarih ve E.1992/8, K.1992/39 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 17.01.2008 Tarih ve E.2004/25, K.2008/42 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 18.07.2001 Tarih ve E.2001/4, K.2001/332 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesinin 17.09.2013 Tarih ve B. No. 2013/664 Sayılı Nevruz Bozkurt Kararı.

⁴ "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."

geçerli olacağı şeklindedir⁵. AİHS 6. maddesinde ise, “medeni hak ve yükümlülükler (özel hukuk hak ve yükümlülükleri)” ile “cezaî alanda yöneltilen bir isnadın” karara bağlandığı durumlarda âdil yargılanma hakkının uygulanabileceği düzenlemiştir. AİHM’ye göre “medeni hak ve yükümlülük” ve “cezaî alanda yöneltilen isnat” kavramları otonom yani özerk yorum yaklaşımı olmuş, bu yaklaşıma göre, hak veya yükümlülüklerin ve yaptırım gerektiren bir fiilin isnadında iç hukuktaki tasnifi önemli olmamaktadır.

Mahkeme, isnatların niteliklerini, birtakım kıstasları ve ortaya koyduğu belli yaklaşımları temel alarak belirleyip aynı zamanda yargılamanın konusu olan hak ve iddianın esas niteliğini baz alarak adil yargılama şemsiyesinin koruma alanını genişletmektedir (Akıncı, 2008: 35; İnceoğlu, 2013: 4). Bu belirlemeler sayesinde Mahkeme, bazı davalarda geleneksel kamu hukuku-özel hukuk ayrımını aşarak medenî davaların yanında bir kısım idarî davaları da madde kapsamı dâhilinde olduğuna yönelik değerlendirme yapıp söz konusu davalara bakabilmektedir. Ulusal hukukta idarî yaptırım şeklinde düzenlenen bir dizi yaptırımı da cezaî niteliği haiz olduğu yönünde yorumlama yapmak suretiyle AİHS’nin 6. maddesinin koruma alanını genişletmektedir (Gölcüklü, 1994: 201). Başka bir ifadeyle idari yargıya dâhil bazı uyuşmazlıkları, AİHM yapmış olduğu bu genişletici yorum faaliyeti ile kamu hukukuna dâhil hak ve yükümlülükleri medeni haklar içerisinde değerlendirerek AİHS’nin 6. maddesi bağlamında incelemektedir (Atay, 2022: 21; İnceoğlu, 2013: 4). Mahkemenin hak ve yükümlülüklerle karşı olan bu yaklaşımı, her devletin iç hukukunda hak ve yükümlülük nitelemesinin farklılaşması hasebiyle ortak bir Avrupa standardının oluşturulmasını sağlamaktır. Yerinde olan bu

⁵ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 10’uncu maddesi şu şekildedir: “Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.”

yaklaşım, adil yargılanma hakkının kapsamının da devletlerin inisiyatifine bırakarak uygulama alanının daralması gibi bir durumun önüne geçilmiştir. AİHM, önüne gelen uyuşmazlıklarda hak ve yükümlülükleri irdelemekte, kriterler koyarak kendini bağlamamaktadır. Bu yaklaşımı sayesinde daha çok idari uyuşmazlık, medeni hak ve yükümlülük kapsamında görülerek AİHM önüne götürülebilmektedir (Cenan, 2018: 33-34). Anayasa Mahkemesi (AYM), adil yargılanma hakkının kapsamı açısından AİHM'nin, Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamında oluşturduğu içtihadıyla paralel bir içtihat geliştirmiştir.

Türk İdari Yargısı bakımından ise ilk derece mahkemeleri aşaması ve üst kanun yolları aşaması da dâhil olmak üzere AİHM'nin yaptığı gibi bir ayırım yapılmadığı görülmektedir. Uyuşmazlığın esasının medeni hak ve yükümlülükler ya da suç isnadına ilişkin olup olmadığı değerlendirmesi yapılmadan adil yargılanma ilkesine aykırılık tespit edilmiş ise, muhakeme sırasında bu hususa vurgu yapılmaktadır (Yılmaz Özel, 2016: 45). Bunun sebepleri arasında AİHM'nin son zamanlarda içtihatlarında çoğu kamu hukuku uyuşmazlığını medeni hak ve yükümlülük kapsamına alması ve kapsama girmeyen çok dar bir alan bırakmasıdır. Dolayısıyla idari yargı mercileri kararları incelendiğinde, özellikle adil yargılanma ilkesinin veyahut unsurlarından biri ve/veya birkaçının olayda uygulanıp uygulanmayacağına değinerek medeni hak ve yükümlülük ya da suç isnadı tartışmasına girilmediği görülmektedir. Bu husus açısından, Danıştayın örnek bir kararında⁶, davacının adil yargılanma hakkı kapsamında savunma hakkının ihlal edildiğini ifade ettiği uyuşmazlıkta, idarece uygulanan işlemin cezalandırma amacı taşımadığı, idari tedbir niteliğinde olduğundan savunma alınmamasının işlemi hukuka aykırı kılmayacağı ifade edilmiştir.

⁶ Danıştay 13. Dairesi, 14.04.2021 Tarih ve E.2018/3829, K.2021/1367 Sayılı Karar.

AYM'ye yapılacak olan bireysel başvurularda Anayasa'nın 148. maddesi kapsamında başvuruya konu haklar açısından AİHS'nin 6. maddesi kapsamında yapılacak bir yorumlamanın hakkın kapsamını daralttığı da ifade edilmektedir (İnceoğlu, 2013: 15). Adil yargılama hakkının barındırmış olduğu ilkelerin, AİHM'nin önüne gelen, bakmakla konu bakımından yetkili olduğu uyuşmazlıklarda, uyuşmazlığa uyguladığı AİHS'nin 6. maddesindeki unsurlar ile birlikte AİHM'nin yargılama yaparken kullandığı genişletici yorum yönteminin neticesinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Aliefendioğlu, 1993: 359).

Bu kapsamda, idari uyuşmazlıklar açısından, devletin taraf konumunda bulunduğu özel hukuk uyuşmazlıklarında, AİHS 6. maddesi kapsamında sorun yaşanmazken devletin ya da diğer kamusal makamlarda yer alanların bireylerle girdiği hukuki uyuşmazlık alanında (idari uyuşmazlık-kamu hukuku uyuşmazlıklarında) sorunlar ortaya çıkmaktadır. AİHM bu tarz uyuşmazlıklarda maddi olayın ve gerçekliğin esasını oluşturan hakkın içeriğine ve etkilerine bakarak AİHS 6. maddenin olaya uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır (Cenan, 2018: 36).

Kamu gücü ayrıcalıkları ile donatılan idare, bireylerin hak alanında sonuç doğuran idari işlem ve eylemlerde bulunmaktadır. İdari eylem ve işlem kökenli bir uyuşmazlık ortaya çıktığı vakit AİHS 6. madde kapsamında düzenlenen adil yargılanma hakkının uygulanmasında esas belirleyici rol oynayan husus, eylem ve işlem ile müdahale edilen hak ya da yükümlülüğün başvuru yönünden mali ya da malvarlığı alanında sonuç doğurup doğurmadığı olabileceği gibi mülkiyet hakkının ihlali de⁷ (mülkiyet hakkı da malvarlığına ilişkin olduğundan bu hakka yönelik yapılan kamulaştırma, imar değişiklikleri, arazi düzenlemesi işlemleri ve toplulaştırma gibi idari işlemler) olmaktadır. Bu hususun tespiti kolay olsa da vergi, resim ve harçlar

⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 23.09.1982 Tarih ve B. No. 7151/75 Sayılı Sporrong ve Lönnroth v. İsveç Kararı.

noktasında sıkıntılar doğduğu görülmektedir. Sıkıntının nedeni, bu tarz mali yükümlülüklerin devletin egemenlik yetkisine dâhil olmasıyla birlikte sert çekirdek alan oluşturması ve kamusal doğasının ağır basmasıdır. Söz konusu hususların birtakım mali sonuçları olsa da medeni hak ve yükümlülük olarak değerlendirilmemektedir⁸. Bu durumda dahi mahkeme, vergi gibi mali yükümlülükten kaynaklı uyuşmazlıklarda davanın esasına yönelik AİHS 6. madde uygulanmasa da zararların tazminine ilişkin taleplerin koruma kapsamında kalacağına değinmektedir. Bu hususta verdiği bir kararda⁹, vergi istisnasından faydalanma talebi reddedilen başvurucunun ortaya çıktığını ileri sürdüğü zararların medeni hak ve yükümlülük kapsamında görülerek AİHS 6. madde olaya uygulanmıştır. AİHM, hatta bazı haklar söz konusu olduğunda (yaşam hakkı, çocukların korunması, örgütlenme, eğitim-öğretim hakkı, öğrencilik gibi), mali sonuçları olmasa da Sözleşme koruması altında olduğunu değerlendirmektedir.

Ayrıca ticari ve iktisadi bir faaliyet için izin alınması da idari makamın iznine tabi kılınmış ise bu durumu AİHM medeni hak kapsamında görerek denetlemektedir. Konuya ilişkin verilen bir kararda¹⁰, özel dil okulu açmak isteyen başvurucuların talebinin idari makamlarca reddi üzerine açılan davada lehlerine aldıkları kararın uygulanmaması neticesinde konu AİHM önüne taşınmış, özel okul açma izin talebinin idari makamlarının işlemine tabi olması ve bu durumda medeni haklar kapsamında görülmesi sebebiyle AİHS 6. maddeyi idari yargıda uygulamıştır. İdarelerce kişilerin belirli bir mesleki veya ticari faaliyette bulunabilmesine yönelik izin, ruhsat, lisans, ön izin verme gibi idari işlemler tesis edilmekte olup, söz konusu işlemler

⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 12.07.2001 Tarih ve B. No. 44759/98 Sayılı Ferrazzini v. İtalya Kararı.

⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, B. No. 11760/85 Sayılı Editions Periscope v. Fransa Kararı.

¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 19.03.1997 Tarih ve B. No. 18357/91 Sayılı Hornsby v. Yunanistan Kararı.

AIHM içtihatları¹¹ neticesinde AIHS'nin 6. maddesi açısından medeni hak ve yükümlülük kapsamına alınıp, adil yargılanma korumasına girilmektedir (Cenan, 2018: 41).

Öte yandan AIHM, idarelerin kamu hukuku çerçevesinde birtakım hukuk dışı eylem ve işlemlerinden kaynaklanan zararların konu olduğu uyuşmazlıklarda da zarara uğrayanların tazmin taleplerini, malvarlığına yönelik medeni hâl ve yükümlülükler kapsamında değerlendirmektedir¹². Ülkemizi ilgilendiren bir başka uyuşmazlıkta¹³, cerrahi operasyon neticesinde felçli kalan çocuğunun zararlarının tazmini için üniversiteye karşı açılan tam yargı davasını da bu kapsamda değerlendirmiştir. Ayrıca, sosyal güvenlik uygulamaları ve yardımları ile ilgili¹⁴ (sağlık sigortası, emekli ve dul, yetim aylığı, sakatlık yardımı, barınma hakkı, vazife malullüğü, nakdi tazminat gibi) verdiği kararlarda da hakkı medeni hak kapsamına alarak AIHS 6. maddeyi uygulamaktadır (Cenan, 2018: 49).

Son olarak, kamu görevine yönelik istihdam ve göreve son verme gibi idari işlemler açısından AIHM ilk başlarda AIHS 6. madde kapsamında değerlendirme yapmamaktayken¹⁵, Pellegrin v Fransa kararı

¹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 21.12.1999 Tarih ve B. No. 26297/95 Sayılı G.S. v. Avusturya Kararı. Kararın içerisinde eczane ruhsatı başvurusunun reddi işlemine yönelik çıkan uyuşmazlığın önüne taşınması sonucunda AIHM halk sağlığını ilgilendiren durumun kamusal boyutu olsa da medeni (özel) hak ve yükümlülük yanlarının daha ağır bastığına değinmiştir.

¹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 31.03.1992 Tarih ve B. No. 18020/91 Sayılı X v. Fransa Kararı. İdari işlem ve eylem kaynaklı zararların ödenmesi istemiyle açılan tazminat davaları (tam yargı davaları) AIHS 6. madde kapsamında olup olmadığına yönelik verilen bu kararda, idarenin ihmali neticesinde kan verme esnasında virüs bulaşan başvurusunun tazminat talepli başvurusunu değerlendirirken AIHS 6. madde kapsamında medeni hak ve yükümlülük içerisinde görmüştür.

¹³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 17.07.2007 Tarih ve B. No. 52658/99 Sayılı Mehmet ve Suna Yiğit v. Türkiye Kararı.

¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 16.05.2000 Tarih ve B. No. 40042/98 Sayılı Georgiou v. Birleşik Krallık Kararı.

¹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 24.08.1993 Tarih ve B. No. 14399/88 Sayılı Massa v. İtalya Kararı.

dönüm noktası olmuştur¹⁶. Kararın mefhumu muhalifinden bir görev ve sorumluluk içermeyen hizmetlerin ifası esnasında kamu görevlisini ilgilendiren bir uyuşmazlık durumunda AİHS 6. madde uygulanabilecektir anlamı çıkmaktadır. AİHM, devletlere egemenlik yetkisinden kaynaklanan genel menfaatini koruma açısından asker, polis, diplomat mesleklerinde yer alanlara yönelik işlemlerde belirli bir serbestlik tanınacağı içtihadına dayanmaktadır (Cenan, 2018: 51). Pellegrin v Fransa kararında Mahkeme'nin koyduğu içtihat, uygulayıcı devletler yönünden belirsizlikleri arttırınca, başka bir uyuşmazlıkta içtihadını değiştirmiş, önceki kararını irdelemiş ve kural olarak kamu görevlileri ile ilgili uyuşmazlıkların AİHS 6. madde kapsamına girdiği ifade edilmiştir. Uyuşmazlığın, 6. madde kapsamına girmemesi için Sözleşme tarafı olan devletin başvuruya konu, kamu görevlisine yönelik tesis edilen işlemler açısından mahkemeye erişimi yasaklanmasının meşru gerekçelere dayanması gerektiği ifade edilmiştir¹⁷.

¹⁶ "kamu görevlisinin, kamu hukukuna dayalı bir gücün kullanımına ilişkin doğrudan veya dolaylı bir katılımı söz konusuysa başka bir ifadeyle bu durum kamunun menfaatine yönelik görev ve sorumluluk kapsamında kalıyorsa, (asker ve polisi kapsayan kolluk ve savunma hizmetleri devletin egemenlik gücüne dayalı olarak bu gücü elinde bulundurmaları hasebiyle onlardan özel bir sadakat beklenmesine dayalı meşru menfaat nedeniyle) AİHS 6. madde yönünden başvuruların incelenmemesi gerektiğini" Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 08.12.1999 Tarih ve B. No. 28541/95 Sayılı Pellegrin v. Fransa Kararı.

¹⁷ "...İlgilinin, kamu gücünün kullanılmasına ilişkin bir hizmet veriyor olması ya da böyle bir sektörde çalışıyor olması, belirleyici değildir. Devre dışı bırakmanın haklı çıkarılması için, devletin, söz konusu memurun, kamu gücünün icra edilmesine katıldığı için ya da Pellegrin davasında, Mahkeme'nin kullandığı ifadeye göre, ilgili ve işveren devlet arasında, 'özel bir güven ve dürüstlük bağının' var olduğunun kanıtlanması yeterli değildir. Devletin, davanın konusunun, devlet otoritesinin kullanılmasıyla ilgili olduğunu ya da adı geçen özel bağı, tartışma konusu hâline getirdiğini göstermesi gerekmektedir. Böylece, kural olarak, hiçbir şey, söz konusu devlet ve ilgili memur arasındaki ilişkinin özel olması nedeniyle, maaşla, tazminatla ya da bu tip haklarla ilgili olağan iş ihtilaflarının, 6. maddenin güvenceleri dışında bırakılmasına izin vermemektedir. Sonuçta, 6. maddenin uygulandığına ilişkin bir karene bulunmaktadır ve ilk olarak, milli hukuka göre, memur bir başvuranın, mahkemeye erişim hakkı olmadığını kanıtlamak ve ikinci olarak, 6. maddede güvence altına alınan hakların devre dışı bırakılmasının, bu memur için yerinde olduğunun kanıtlanması savunmacı devletin görevidir."

Hukuk sistemimizde konu incelendiğinde, Anayasa'nın 125. maddesi uyarınca, idarenin her türlü eylem ve işlemine yargı yolu açılmışken, başka maddelerinde yasama kısıntıları getirilmiştir. Kimi durumlarda kamu görevine yönelik idari işlem olsa da yargı yolunun kapatıldığı görülmektedir. Bu işlemler açısından uyuşmazlık AİHM önüne gittiğinde AİHS 6. maddenin uygulama alanı bulup bulmadığı bahsedilen ilkeler çerçevesinde (kısıtlama meşru amaca yönelik mi gibi) ele alınacaktır. Nitekim ülkemize yönelik bir başvuruda bu husus ayrıntılı olarak irdelenmiştir¹⁸.

Bu kapsamda adil yargılanma hakkının barındırdığı ilkeler, gerek düzenlendiği madde metninden gerekse AİHM tarafından yapılan yorum neticesinde ortaya çıkmış olup, bunlar mahkemeye erişim hakkı, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma hakkı, hakkaniyete uygun makul sürede ve aleni yargılanma ilkesi, silahların eşitliği ilkesi, masumiyet karinesi olarak belirlenmiştir (Ertekin Uzun, 2018: 30). İç hukukumuzda 2001 yılında yapılan değişiklik ile Anayasa'nın 36. maddesine eklenmiş olsa da adil yargılanma hakkından kaynaklanan birtakım ilkelerin diğer (36-39, 125, 138-142. ve 145. maddeler) anayasal maddelerde yer aldığı görülmektedir. 2001 yılında yapılan değişiklik olmasa dahi Anayasa'nın 2. maddesinde düzenlenen hukukun üstünlüğü ilkesi ve 90. maddede düzenlenen uluslararası anlaşmaların iç hukuktaki konumu dikkate alındığında AİHS'te düzenlenen adil yargılanma hakkı, hukuk düzenimizin bir parçası olmuştur (Atay, 2022: 20). Ayrıca AYM de 2001 yılı öncesi vermiş olduğu kararlarda bu hususu vurgulamıştır (İnceoğlu, 2018: 14).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 14.04.2007 Tarih ve B. No. 63235/00 Sayılı Vilho Eskelinen ve Diğerleri v. Finlandiya Kararı.

¹⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, B. No. 59773/00 Sayılı Suküt v. Türkiye Kararı.

II. ADİL YARGILANMA İLKESİNİN ALT İLKELERİ

Konunun daha iyi anlaşılması açısından hakkaniyete uygun yargılama ilkesi ile birlikte birçok güvenceyi içerisinde barındıran adil yargılanma hakkının alt ilkelerine değinmekte fayda vardır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı madde metninde de ifade edildiği üzere birtakım alt ilke ve bu ilkelerin sağladığı güvenceleri barındırmaktadır. Madde metnine baktığımızda bu hak, kanun ile kurulan tarafsız ve bağımsız bir mahkeme huzurunda makul bir süre çerçevesinde hakkaniyete uygun olarak aleni bir biçimde yargılanmanın talep edilmesini sağlamaktadır. Hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi makalemizin konusu olduğundan diğer ilkelere değinmekte fayda görülmektedir. Ayrıca, adil yargılanma hakkı, mahkemeye başvurma hakkı, silahların eşitliği, gerekçeli karar hakkı, hukuki kesinlik ilkesi, delillere yönelik ilkeler de bu hakkın örtülü olarak içerisinde bulunan güvencelerdendir. Anayasa Mahkemesi ise, bu ilkelere ek olarak hukuki güvenlik ilkesine uygun olarak yargılanma, kararların açık takdir hatası ile sakatlanmaması, masumiyet karinesinin korunması, önlemede ölçülülük ilkesi, öngörülebilirlik ilkesi, etkin katılım ve savunma hakkını da ekleyerek adil yargılanma gereklerini on üç ilke bazında kararlarında vurgulamıştır (Cinmen ve Dindar, 2015: 249-250).

Bu kapsamda, adil yargılanma ilkesinin önemli bir unsuru olan mahkemeye erişim hakkı bireylerin uyuşmazlıklarını mahkemeye taşıma ve etkin olarak karara bağlanmasını sağlamaktadır. İdari makamlarca veya yasama tarafından mahkeme kararını etkisizleştiren ve anlamsız kılan sınırlamalar getirilmesi bu hakkın özünü etkileyecektir. Bu kapsamda yüksek harçlar belirlenmesi de bu hakkın kullanımını sınırlayabilmektedir. Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen bu hak ile bağlantılı olan hak arama özgürlüğünde bir sınırlama sebebi öngörülmemiş olsa da bu hakkın mutlak olmadığını, kanunla

hakkın özünü zedelemeyen ve ölçülü olan sınırlamalar getirilebileceği AYM kararlarında vurgulanmaktadır¹⁹.

Adil yargılanma açısından, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılamanın yapılmasını talep etme hakkının etkinliği için, mahkemede görev alanların atanma şekli, dış baskılara karşı sağlanan güvenceler ve teminatlar ile davanın tarafları ve idareye karşı tutumları bir bütün olarak değerlendirilmektedir (Teziç, 2019: 470). Anayasanın 138. maddesinde bu husus yasama, yürütme ve idarenin yargı kararlarına uyma zorunluluğu, kararları değiştiremeyeceği, uygulanmasını geciktiremeyeceği olarak vurgulanmıştır²⁰.

Adil yargılanma hakkının içerisinde yer alan bir diğer ilke olan makul olan bir sürede yargılamanın tamamlanması ilkesidir. Uyuşmazlıkların sürüncemede ve belirsizlik içerisinde bırakılmamasını esas almaktadır. Makul sürenin ne olduğunu sayısal olarak yeknesak bir süre belirlemek mümkün olmamakta (Doğan, 2015: 557) bu husus her somut olay özelinde yargılamanın niteliğine, tarafların ve yargılamada yer alan tarafların tutum ve davranışlarına, uygulanacak hukuk kurallarının niteliğine göre değişebilmektedir. Nitekim AİHM de bu hususa vurgu yapmaktadır (Bahar, 2010: 266). Anayasa'mızın 36. maddesinde düzenlenen hak arama özgürlüğü ve 141. maddesinde düzenlenen usul ekonomisi olarak ifade edilen yargılamanın en az giderler en kısa sürede sonuçlandırılmasında da esasen makul süre kavramına vurgu yapılmaktadır. Makul süre her olay özelinde değişse de, burada önemli olan husus yapılan yargılama neticesinde verilen karardan elde edilecek yarar karar lehe çıksa dahi önemsiz sayılacak kadar uzun zaman dilimi sonucu verilmiş olmamasıdır.

Aleni olarak yargılama yapılması her ne kadar duruşmaların yapılması, tarafların katılımının sağlanması, kararın aleni açıklanması

¹⁹ Anayasa Mahkemesi, 23.10.2019 Tarih ve B. No. 2016/40621 Sayılı Karar.

²⁰ Anayasa Mahkemesi, 16.11.2021 Tarih ve B. No. 2018/5490 Sayılı Karar.

gibi hususları ifade etse de bu sınırsız bir aleniyet olarak yorumlanamayacaktır. Bazı durumlarda (kamu düzeni, kamu güvenliği, küçüğün haklarının korunması gibi), aleniyet adil yargılanma hakkının gerçekleşmesini engelleyecek bir hâl alırsa göz ardı edilerek duruşmalar taraf dışındakilere kapatılabilecektir (İnceoğlu, 2018: 241-245). Anayasa'mızın 141. maddesinde aleni yargılanma hakkı duruşmaların herkese açık olacağı, kararların gerekçeli olacağı şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca ne zaman duruşmaların kapalı şekilde yapılabileceği kanunlarda özel kurallar öngörülecek şekilde belirtilmiştir.

Adil yargılanma hakkının önemli bir unsuru olan gerekçeli karar hakkı, aleniyet ilkesi ile de ilgili olsa da özellikle kararı temyiz etmek ya da istinaf yoluna başvurmak isteyen tarafın mahkemeye erişim hakkı açısından da önemlidir. Zira kararın gerekçesi yazılmadan ya da şekli gerekçeli bir karar, üst yargı merciine incelenmek için götürülürken tarafların savunma ve iddiada bulunabilmesi için gerekçenin bulunması ve şekli bir gerekçe olmaması gerekmektedir. Zira bu husus gerek mahkemeye güven açısından gerekse taraf menfaati ve kamu menfaati açısından önemlidir (İnceoğlu, 2018: 192). Nitekim Anayasa'mızın 141. maddesinde kararların gerekçeli yazılması gerektiği açıkça vurgulanmıştır.

Adil yargılanma açısından önemli olan bir diğer ilke de taraflar arasındaki iddia ve savunma eşitliğinin başka bir ifadeyle silahların eşitliğinin sağlanması gerekliliğidir. Nitekim bu durum taraflar arasında hakkaniyete uygun bir dengenin oluşmasını da sağlayacaktır. Bu ilkenin ceza yargılaması, hukuk yargılaması ve idari yargılamada da taraflarca göz önünde bulundurulması gerektiği AİHM içtihatlarıyla da sabittir²¹.

Adil yargılanma hakkı kapsamında önemli olan ve hakkaniyete uygun yargılama açısından da dikkat edilmesi gereken husus hukuka

²¹ Anayasa Mahkemesi, 02.02.2022 Tarih ve B. No. 2019/17415 Sayılı Karar.

aykırı yollarla elde edilen delillere dayanılamayacağıdır. AİHS 6. maddede bu husus açıkça yazmasa da hukuka aykırı bir delile dayanılması yargılamayı hakkaniyete aykırı hâle getireceğinden adil yargılanmanın ihlali sonucunu doğuracağı açık olsa da AİHM bazı kararlarında vurgulayarak hukuka aykırı delil kullanımına izin vermektedir (İnceoğlu, 2018: 173-175).

Bir diğer alt ilke olan hukuki güvenlik ilkesi, bireylerin kendilerini hukukten güvende hissetmesi açısından, mahkemelerin öngörülebilir davranmasını içermektedir. Aynı hukuki durumda olanlar açısından farklı mahkemelerce farklı kararlar verilmemesini başka bir ifadeyle bireylerin güven duygusunu zedeleyici hususlara mahal verilmemesini ve hukuk normlarının belirli olmasını ifade etmektedir²².

Diğer bir ilke olan yargılamada masumiyetin gözetilmesi ve korunması ise, daha çok ceza yargılamalarında gündeme gelse de idari yargıda da idari yaptırıma tabi tutulan bir fiilin işlendiği kesin olarak somut kanıtlarla idarece ortaya konulamıyorsa o fiil açısından kişinin bu ilke korumasına alınması ve ona göre yargılamanın yapılması gerekliliğidir. Bu kapsamda da idari yaptırımlarda ve idari para cezaları tesis edilmeden önce cezalandırma vasfı taşıyan idari işlemlerden önce ilgililerin savunması alınmalı ve savunma için gerekli süre ve imkânlar sağlanmalıdır (Bahar, 2010: 271-272).

III. BİREYSEL BAŞVURULARDA ADİL YARGILANMA İLKESİ

12 Eylül 2010 tarihinde 5982 sayılı T.C. Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile yargı alanında pek çok yenilik yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi de bireysel başvuru yolunun anayasal anlamda hukuk sistemine getirilmesidir. Bireysel başvuru yolu, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerine yönelmiş olan

²² Anayasa Mahkemesi, 24.11.2021 Tarih ve B. No. 2019/18931 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 16.01.2020 Tarih ve B. No. 2016/12626 Sayılı Karar.

kamusal güce dayalı ihlâllere karşı yargı yoluyla hukuki yönden korunmalarının bir yoludur (Gözler, 2018: 1080; Karaman, 2013: 34). Başka bir ifadeyle olağan kanun yollarının sağlayamadığı korumayı sağlamaktır (Ertekin Uzun, 2018: 56). Olağan ya da olağanüstü bir kanun yolu olarak değerlendirilemeyen bireysel başvuru yolu sui generis bir müessese olup her hak ve özgürlüğü de kapsamamakta, AİHS ve 1982 Anayasası kapsamında düzenlenen hak ve özgürlüklerin ihlali açısından başvurulacak bir yoldur (Ertekin Uzun, 2018: 57). Bu başvuru usulünün getirilmesindeki amaç, insan hakları alanında uluslararası alanda standartları yükseltmenin yanında AİHM önüne Türkiye aleyhine açılacak davaların azalmasını ve ihlallerin iç hukuk sistemimizde çözümlenmesini sağlamaktır (İnceoğlu, 2017: 237).

Doktrinde belirtildiği gibi bireysel başvuru yolu ikiye ayrılmaktadır. Bunlar: Anayasal güvence altında bulunan temel hak ve özgürlüklerin ihlâl edilmesini önlemeyi amaçlayan teknik anlamda anayasa şikâyeti yolu ve diğer nedenlerle Anayasa Mahkemesine başvurulmasına imkân tanıyan bireysel başvuru yoludur (Göztepe, 2011: 16-17; TBMM Araştırma Merkezi, 2006). Bireysel başvurularda Anayasa'nın 36. maddesinde, âdil yargılanma hakkının norm alanı konusunda bir sınırlama yapılmamıştır. Bireysel başvuruya konu olma anlamında, yargı mercileri önündeki her türlü dava ve uyuşmazlık Anayasa Mahkemesi önüne götürülebilme konusunda Anayasa Mahkemesi içtihatlarını göz önüne aldığımızda, dar yorumlandığını görmekteyiz. Öncelikle belirtmek gerekir ki; Anayasa Mahkemesi, bu konuyu, âdil yargılanma hakkının ihlâli iddialarıyla yapılan bireysel başvurularda, konu bakımında yetkili olup olmadığını belirlerken irdelemektedir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 148. maddesine atıfla, 36. maddede yer alan âdil yargılanma hakkının norm alanını,

AİHS'nin 6. maddesine koştur bir şekilde dar yorumlamaktadır (Çelik, 2014: 10; Inceoğlu, 2018: 16)²³.

Anayasa Mahkemesi kamu hukuku hak veya yükümlülükleri ile ilgili idarî yargının görevli olduğu davalar konusunda ise tamamen farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Anayasa Mahkemesi kararlarında, bu hakkın kapsamını genişletme eğiliminde olduğunu vurgulamıştır (Çelik, 2014: 9-10)²⁴. Anayasa Mahkemesi, kamu hukuku alanına ait bazı uyuşmazlıkları da hakkın uygulanma alanına almaktadır.

²³ “...Anayasa ve Kanun hükümlerine göre, Anayasa Mahkemesine yapılan bir bireysel başvurunun esasının incelenebilmesi için, kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddia edilen hakkın Anayasa’da güvence altına alınmış olmasının yanı sıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Türkiye’nin taraf olduğu ek protokollerinin kapsamına da girmesi gerekir. Bir başka ifadeyle, Anayasa ve AİHS’nin ortak koruma alanı dışında kalan bir hak ihlali iddiasını içeren başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi mümkün değildir. Anayasa’nın 36. maddesinin birinci fıkrasında herkesin meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Anayasa’da adil yargılanma hakkının kapsamı düzenlenmediğinden bu hakkın kapsam ve içeriğinin, AİHS’nin “Adil yargılanma hakkı” kenar başlıklı 6. maddesi çerçevesinde belirlenmesi gerekir. AİHS’nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesinde adil yargılanmaya ilişkin hak ve ilkelerin “medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili uyuşmazlıkların” ve bir “suç isnadının” esasının karara bağlanması esnasında geçerli olduğu belirtilerek hakkın kapsamı bu konularla sınırlandırılmıştır. Hak arama hürriyetinin ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilmek için, başvurucunun ya medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili bir uyuşmazlığın tarafı olması ya da başvurucuya yönelik bir suç isnadı hakkında karar verilmiş olması gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen hâller dışında kalan adil yargılanma hakkının ihlali iddiasına dayanan başvurular Anayasa ve AİHS kapsamı dışında kalacağından, bireysel başvuruya konu olamaz.” Bu çalışmada referans gösterilen Anayasa Mahkemesi kararlarına <https://kararlarbilgiban-kasi.anayasa.gov.tr> adresinden ulaşılmıştır. Anayasa Mahkemesi, 16.04.2013 Tarih ve B. No. 2012/917 Sayılı Adnan Oktar Başvurusu. Aynı yönde kararlar için bkz. Anayasa Mahkemesi, 02.10.2013 Tarih ve B. No. 2013/1123 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 02.07.2013 Tarih ve B. No. 2012/13 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 23.01.2014 Tarih ve B. No. 2012/1948 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 25.02.2015 Tarih ve B. No. 2012/611 Sayılı Karar.

²⁴ “Anayasa’nın 36. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkının kapsamının belirlenmesinde de AİHM’in “medeni hak ve yükümlülükler” deyiminin kapsamını genişletme eğilimi göz önüne alınmalıdır. AİHM, “medeni hak ve yükümlülükler” deyimini hangi hukuk alanına girdiğine ve devletin müdahale edip etmediğine

Anayasa Mahkemesi, uyuşmazlığa konu olan hak veya yükümlülük her ne kadar kamu hukuku alanına ait olsa da bu hak ve yükümlülük, özel hukuka ait hak veya yükümlülükler üzerinde bir etkiye sahip oluyorsa, söz konusu hak ve yükümlülüklerin konu olduğu uyuşmazlıkları da 36. maddede düzenlenen âdil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirmektedir. AYM bireysel başvuruya konu olacak hakkın kapsamını belirlerken, Anayasa’da adil yargılanma hakkının düzenlendiği maddede herhangi bir kısıtlama söz konusu olmamasına rağmen, AİHS 6. madde kapsamında konuyu ele alarak kapsamı daraltmak suretiyle haklara yönelik etkili koruma sağlamamaktadır. Böyle bir yaklaşım benimsense de AYM, mahkemeler önlerindeki uyuşmazlıkta adil yargılanma hakkının kapsamına girecek hak ve yükümlülükleri belirlerken, Anayasa’nın 36. maddesinde, herhangi bir sınırlama yapılmadığından, hareket etmeleri hakkaniyet gereği daha uygun olacaktır.

Bireysel başvuru yolu, bireylere, AYM’ye doğrudan başvurma hakkı vermekte fakat ikincil niteliği gereğince de iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını gerektiren son hukuki çaredir (Korkmaz, 2017: 2). Bireysel başvuru neticesinde verilen kararlar gerekçesiyle birlikte (İnceoğlu, 2018: 301) Anayasa’nın 153. maddesi gereğince kesin ve bağlayıcı olup bu husus, kararların objektif niteliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 50. maddesinin yorumundan da aynı sonuç çıkmaktadır (Karan, 2018: 136-137). Öte yandan AYM diğer başvurularda verdiği kararlarında olduğu gibi bireysel başvuru yoluyla verdiği kararlarında da Anayasa’ya uygun yorumlama faaliyeti gerçekleştirerek, anayasal kuralların anlamını ortaya koymaktadır (Gülener, 2014: 312). Bunun doğal sonucu olarak AYM’nin birey-

---

bakılmaksızın bir kişinin sahip olduğu, savunulabilecek hak ve yükümlülükleri kapsayacak şekilde genişletme eğilimindedir.” Anayasa Mahkemesi, 06.02.2014 Tarih ve B. No. 2013/3912 Sayılı İsmail Taşpınar Başvurusu.

sel başvuru sonucu verdiği kararlar, kararında belirttiği ilkeler ve gerekçesi diğer mahkeme kararları gibi herkes açısından bağlayıcı olacaktır (Atay, 2022: 51). Erga omnes etkisi, AYM'nin, bireysel başvuru yoluyla önüne gelen uyuşmazlıklar yönünden verdiği kararlar açısından da geçerlidir. Başka ifadeyle, verilen karar, somut uyuşmazlık özelinden bağımsız olarak sadece tarafların sübjektif hakları açısından değil olayda uygulanacak kuralların, anayasaya uygun olarak objektif bir şekilde yorumlanması faaliyetidir. AYM'nin yapmış olduğu temel hak ve özgürlüklerin yorumlanması faaliyeti ise uygulanması açısından kamusal makamlara yol gösterici olmaktadır (Göztepe, 2011: 20). Kararların niteliği çerçevesinde bu etkiye sahip olmadığını savunanlar da bulunmaktadır (Hamdemir, 2015: 381; Karan, 2018: 134).

IV. BİREYSEL BAŞVURULARDA İDARİ YARGIDA HAKKANİYETE UYGUN YARGILAMA AÇISINDAN UYULMASI GEREKEN İLKELER

Bireysel başvurularda verilen AYM kararlarının, idari yargıda uygulanan usule ilişkin kuralların ilk derece mahkemelerince nasıl yorumlandığına bakıldığında; öncelikle sübjektif etki olarak yeniden yargılama yapılmasına yönelik verilen kararlarda, mahkemelerce yargılamanın yenilenmesi durumunda olduğu gibi tüm usulî işlemler tekrarlanmamakta sadece ihlali ortadan kaldırmaya yönelik değerlendirme yapılmaktadır. Dolayısıyla tarafların yeniden başvuru yapmasına bakılmaksızın, mahkemelerce re'sen harekete geçilip, aykırılığın giderilmesi olması gerektir (Doğru, 2013: 94).

AYM'nin bireysel başvuru neticesinde verdiği kararlar nitelik olarak değerlendirildiğinde, ilk derece mahkemeleri kararları üzerinde nihai olarak verilen hükmün, geçmişe dönük kalmasının yanı sıra söz konusu karardaki ilke ve kuralların da anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı gereğince benzer uyuşmazlıklarda mahkemeler için aykırı

davranmama yükümlülüğü getirdiği görülecektir. AYM kararlarındaki ilke ve kuralların davalarda referans alınması gerektiği, aksi yaklaşımın anayasal kuralların tanınmaması sonucuna götüreceği yorumu yapılmaktadır (Demirkol, 2016: 183). İdari yargıda, usule ilişkin güvenceler konusunda özellikle de adil yargılanma hakkının alt ilkeleri birlikte düşünüldüğünde, AYM tarafından bireysel başvurularda ortaya konulan hususlar, ilkeler ve yorumlar²⁵ idari yargı mercilerini doğrudan veya dolaylı etkilemekte bilhassa anayasal kural gözüyle bakılmaktadır (Atay, 2022: 57-58)²⁶.

Makalenin konusu, idari yargıda usul kuralları açısından hakkaniyete uygun yargılama bağlamında bireysel başvurularda ortaya konulan ilkeler olduğundan, bu konuya ayrıntılı girilmemiş olup, konu özelinde üzerinde durulması gereken husus, uyuşmazlığın taraflarına hakkaniyete uygun yargılama faaliyeti sırasında sağlanması gereken usulî kuralların, bireysel başvuru kararlarına nasıl yansıdığıdır. Yargılama sırasında taraflara mutlak denklik tanınması ve bunun için koşulların ve güvencelerin sağlanması, hakkaniyetli yargılama açısından önemlidir (Atay, 2022: 178-185). Nitekim bu husus AYM'nin bir kararında²⁷, "*çelişmeli yargılama, duruşmada hazır bulunma sanığa haklarının tanınması, susma hakkı, silahların eşitliği, yüz yüzelik, doğ-*

²⁵ Anayasa Mahkemesi, 07.11.2013 Tarih ve B. No. 2012/660 Sayılı Kamil Koç Başvurusu; Anayasa Mahkemesi, 25.10.2017 Tarih ve B. No. 2014/7805 Sayılı Ertuğrul Dalbaş Başvurusu; Anayasa Mahkemesi, 05.12.2017 Tarih ve B. No. 2014/9474 Sayılı Yatırım İşletmecilik Turizm İnş. Tes. Taah. A.Ş. Başvurusu; Anayasa Mahkemesi, 03.07.2018 Tarih ve B. No. 2015/15674 Sayılı Veli Özdemir Başvurusu; Anayasa Mahkemesi, 19.07.2017 Tarih ve B. No. 2014/7325 Sayılı Elif Erden Başvurusu.

²⁶ Bu hususu örneklendirmek gerekirse; mahkemeye erişim hakkı yönünden dava açma süresine ilişkin yazılı bildirim gereken işlemlerde süre, usulüne uygun tebligatın süreyi başlatacağı, ittıla tarihinin esas alınacağı durumlar, süregelen zarar ve süregelen işlemler, zımnî ret işlemlerinde süre, Anayasa 40. madde kapsamında genel ve özel dava açma süresi, davanın ihbarı, müdahale, vekâlet, harçlar vb.

²⁷ Anayasa Mahkemesi, 16.06.2011 Tarih ve E.2008/12, K.2011/104 Sayılı Karar.

rudan doğruluk sağlanarak hakkaniyete uygun dengenin tesisi" olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda özellikle de idari yargıdaki duruşma konusuna burada değinmek gerekirse, belli değeri geçmeyen parasal nitelikli davalarda duruşma yapılmasının (taraf istese dahi) hâkimin takdirine bırakılmasının, hukuki dinlenilme hakkı açısından hakkaniyete aykırı olacağı, adil yargılanma ile bağdaşmayacağından eleştirildiği belirtilmektedir (İnceoğlu, 2018: 241). Mahkemeye erişim hakkı ile ilişkili olsa da AYM²⁸ özellikle Çevresel Etki Değerlendirme Raporları açısından verdiği bir kararında, dava açma süresinin "yargılamanın hakkaniyetine hâlel getirecek şekilde aşırı şekilci ve dar kapsamda yorumlandığı" hususuna vurgu yaparak dolaylı olsa da usul kurallarından olan dava açma süresi açısından da hakkaniyete uygun yargılamanın önemi vurgulanmıştır.

A. Hakkaniyete Uygun Yargılama

Hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi (adilane muhakeme) AİHS'nin, 6. maddenin 1. fıkrasında²⁹ düzenlenmiştir. Söz konusu ilke, AİHS 6. maddenin 2. fıkrasında geçen masumiyet karinesi ve 3. fıkrasında yer alan suç isnat edilmiş kişinin asgari haklarıyla doğrudan bağlantılıdır. Hakkında bir suç isnadı olan kişiye tanınmış 2. ve 3. fıkradaki haklar, 1. fıkrada sözü geçen hakkaniyete uygun yargılamanın somut görünümüdür. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır ki hakkaniyete uygun yargılama çerçevesindeki haklar ve ilkeler 3. fıkrada belirtilen asgari haklar ile sınırlı değildir. Örnek vermek gerekirse silahların eşitliği, çelişmeli yargılama, yargılamaya etkili katılım ve duruşmada hazır bulunma hakkı, susma ve kendini suçlayıcı delil sun-

²⁸ Anayasa Mahkemesi, 03.07.2018 Tarih ve B. No. 2015/4453 Sayılı Egeçep Derneği ve Diğerleri Başvurusu.

²⁹ "Herkes, gerek medenî hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezaî alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının ....., hakkaniyete uygun ..... olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir..."

mama, gerekçeli karar hakkı, çeşitli temel delil kuralları gibi usul hukukuna ilişkin hak ve ilkeler, hakkaniyete uygun yargılanma hakkının alt unsurları olarak karşımıza çıkar. Hukuki kesinlik, keyfilik yasağı gibi ilkeler de madde 6/1'in zımni unsurlarındandır. Bu güvencelerin bazıları Anayasa'nın çeşitli hükümlerinde açıkça ifade edilmektedir. Örneğin Anayasa'nın 38. maddesinin 5. fıkrasında³⁰ ifade edildiği gibi, kişinin susma ve kendisini suçlayıcı delil sunmama hakkı açıkça anayasal olarak korunmaktadır.

Hakkaniyete uygun yargılama ilkesi Türk Anayasası'nda ise 36. maddede düzenlenen âdil yargılanma hakkının içerisinde yer almaktadır. Anayasa Mahkemesi tarafından, hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi, âdil yargılanma hakkının bir alt unsuru olarak benimsemiştir³¹. Ancak bireysel başvuru yolu hukuk sistemimize girmeden önce dahi vermiş olduğu kararlarda da görülmektedir ki norm denetimi yoluyla inceleme yapmaktadır³².

³⁰ "hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz"

³¹ "Yargılama esasında tanık dinletme dâhil tüm delillerin sunulması ve değerlendirmeye alınması adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olarak kabul edilen silahların eşitliği ilkesi kapsamında kabul edilmekte olup, bu hak ve gerekçeli karar hakkı da makul sürede yargılanma hakkı gibi, adil yargılanma hakkının somut görünümüleri olmaktadır..." Anayasa Mahkemesi, 15.04.2021 Tarih ve B. No. 2018/8903 Sayılı Karar.

³² "Nitekim, yeni getirilen yasal düzenlemelerin Anayasa'nın diğer maddelerine uygunluğu ile birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerce de güvence altına alınmış olan adil yargılama hakkının metne dahil edilmesi gerekçesiyle 4709 sayılı Kanun'un 14. maddesi ile Anayasa'nın 36. maddesine eklenen adil yargılanma hakkına da uygun bir düzenleme olmalıdır .... Adil yargılanma hakkı kapsamında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin birinci fıkrasında bir çok hak ve ilkede güvence altına alınmıştır. Bunlardan birisi de hakkaniyete uygun yargılanma hakkıdır. Burada önemli olan yargılama faaliyetinin tüm işlemlerinin bir bütün olarak hakkaniyete uygun olarak yapılıp yapılmamasıdır." Anayasa Mahkemesi, 29.06.2006 Tarih ve E.2006/98, K.2006/75 Sayılı Karar.

"Anayasa'nın hak arama hürriyetini düzenleyen 36. maddesinin birinci fıkrasında 'Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."

AYM, Anayasa'nın 36. maddesi uyarınca, inceleme yaptığı başvurular sonucunda verdiği birçok kararında, ilgili hükmü, Sözleşme'nin 6. maddesi ve AİHM içtihadı ışığında yorumlamak suretiyle, gerek Sözleşme'nin lâfzî içeriğinde yer alan gerekse AİHM içtihadıyla adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil edilen gerekçeli karar hakkı ve silahların eşitliği ilkesi gibi ilke ve haklara, Anayasa'nın 36. maddesi kapsamında görerek yer vermektedir (Çelik, 2014: 110-112)³³. AYM, hakkaniyete uygun yargılama ilkesinin tanımlamasına girmeden, önüne gelen başvurularda, yargılamanın usul kurallarının sağladığı güvencelerin adil yapıp yapılmadığına bakmaktadır (Aydın, 2011: 99). Bu ilkeye, torba ilke demek çok da isabetsiz olmayacaktır. Nitekim adil yargılanma ilkesinin diğer alt ilkelerine girmeyen bir ihlal, hakkaniyete uygun yargılanma hakkını zedeleyebileceğinden ceza davaları ile özel hukuka yönelik uyuşmazlıklar kadar idari davalarda da bu ilkenin uygulanmasına hassasiyetle yaklaşılması gerekmektedir (Doğru ve Nalbant, 2012: 636).

Öte yandan, bu ilke kapsamında önemli olan bir husus da delil kuralları bakımından Anayasa'nın suç ve cezalara ilişkin esasları düzenleyen 38. maddesinin 6. fıkrasına 2001 değişikliği ile eklenen: *"kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilmez."* ibaresidir. 2001 Anayasa değişikliklerinin genel gerekçesinde de belirtildiği gibi bu ve aynı paketteki diğer değişiklikler Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik hedefli olduğu değerlendirilmektedir. Bu düzenleme iç hukukun AB hukukuna uyumu amaçlanarak yapılmış olsa da hakkaniyete uygun yargılama ilkesinin gerçekleştirilmesine yönelik oldu-

---

denilerek yargı mercilerine davacı ve davalı olarak başvurabilme ve bunun doğal sonucu olarak da iddia, savunma ve adil yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır." Anayasa Mahkemesi, 16.06.2011 Tarih ve E.2008/12, K.2011/104 Sayılı Karar.

³³ Anayasa Mahkemesi, 18.09.2014 Tarih ve B. No. 2013/1793 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 02.07.2013 Tarih ve B. No. 2012/13 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 26.06.2014 Tarih ve B. No. 2013/6428 Sayılı Karar.

ğunu ifade edebiliriz. Hakkaniyete uygun yargılama açısından Anayasa'nın 141. maddesinin 3. fıkrası da bu noktada önemlidir. Maddede şöyle denmektedir: *"Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır."* Bu kuralda düzenlenen gerekçeli karar hakkı Cumhuriyetin Temel Organları kısmının yargı bölümünde, mahkemelerin uyması gereken bir yükümlülük olarak düzenlenmiştir. Açıkça bir hak olarak düzenlenmemiş olmakla birlikte, Anayasa'nın 36. maddesinde hak olarak düzenlenmiş olan adil yargılanmayı dolayısıyla hakkaniyete uygun yargılanmayı tamamlayıcı bir hükümdür.

Adil yargılanma bağlamında hakkaniyete uygun adil bir karar verilmesi açısından anayasal güvenceye bağlanan bir diğer husus da Anayasa'nın ispat hakkının düzenlendiği 39. maddesi³⁴dir. Bu düzenleme esas olarak, ifade özgürlüğü bakımından önemli bir güvence olmakla birlikte kişilere, hakkında açılmış hakaret davasında, iddiasını ispatlama hakkı tanımaktadır. Bunun bir nevi anayasal güvence altına alınması ve savunma hakkının korunması, hakkaniyete uygun yargılama yapılması açısından da önem arz etmektedir. Çünkü kişinin ifade özgürlüğüne yapılan müdahalede, müdahalenin haksızlığının ispatı, kamu yararına hizmet ediyorsa, bu noktada getirilecek olan herhangi bir kısıtlama, davanın esasının karara bağlanmasını engelleyecektir. Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara hakaret nedeniyle açılan davalarda ise, hakaret, görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olduğunda, kamunun bilgilenme hakkı üstün tutularak, Anayasa tara-

³⁴ Madde metninde, *"kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hâllerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır"* kuralına yer verilmiştir.

findan kamu yararı varsayılmış ve ispat hakkının kısıtlanmasına olanak verilmemiş olacaktır. Nitekim bu yönde bir kısıtlama geçmişte AYM tarafından iptal edilmiştir³⁵.

Esasında hakkaniyete uygun yargılanma kapsamında AYM, bireysel başvuru kararlarında, yargılama neticesinde verilen kararın doğru olup olmadığı ile ilgilenmemektedir. Yargılama esnasında uygulanan usul kuralları da dâhil tüm muhakeme aşamasının doğru yürütülüp yürütülmediğine bakmaktadır. Dolayısıyla torba alt ilke (Doğru ve Nalbant, 2012: 636) mahiyetinde bir niteliği olan hakkaniyete uygun bir yargılamanın tespiti açısından adil yargılanma hakkının barındırdığı diğer ilkelerin de titizlikle uygulanması gerekmektedir. Zira her bir ilke adil yargılanma hakkı ilkesinin çatısı altında, ona vücut veren olmazsa olmaz usulî güvencelerdendir. Hakkaniyete uygun yargılama ilkesinin kendisinde mevcut olan alt ilkeler; silahların eşitliği, hukuki dinlenilme hakkı, susma hakkı, kendi aleyhine tanıklık etmeme, delil kuralları ve gerekçeli karar hakkıdır (Ertekin Uzun, 2018: 72).

1. Taraflar Arasında Usulî Eşitlik İlkesi (Silahların Eşitliği İlkesi)

Taraflar arasında usulî eşitlik ilkesi, yargılama boyunca taraflar açısından birbirine karşı dezavantajlı duruma düşürmeyecek makul ve âdil bir dengenin gözetilmesini ve yargılamaya ilişkin hak ve yükümlülüklerde, iddia ve savunmaların açıklanmasını güvence altına alan bir ilkedir. Ayrıca delillerin sunulmasında, davanın taraflarına eşit davranılmasını ve yargılama boyunca bu hususun gözetilmesini öngören bir ilkedir (Ertekin Uzun, 2018: 73). Bu ilke taraflar arası tam bir eşitlik sağlanması değil, bilakis taraflardan kaynaklanan farklılıkların gözetilerek dengenin sağlanmasıdır. Örneğin; konuşma prob-

³⁵ Anayasa Mahkemesi, 19.12.1972 Tarih ve E.1971/55, K.1972/60 Sayılı Karar.

lemi olan ya da ödeme güçlüğü olan tarafın diğer taraf önünde dezavantajlı olmamasına yönelik tedbirler alınması gerektiği ifade edilmektedir (Özekes, 2003: 49). AİHM bu ilkedен *Neumeister v Avusturya* kararında değinmiş ve AİHS 6. madde kapsamında adil yargılama hakkının bir unsuru olarak yapılan başvurularda irdelemiştir. AİHS 6. maddede eşit muameleye ve işleme tabi tutulma, eşit haklara tabi kılınma şeklinde bir ifade açıkça yer almasa da, AİHM içtihatları aracılığıyla hakkaniyete uygun davranma ve yargılama ilkesinin içerisinde bu ilkeyi oluşturmuş, içtihadi bir ilke olarak ulusal ve uluslararası hukukta yerini almıştır (Cenan, 2018: 79).

Usulî eşitlik ilkesi, temelini Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesinden almıştır. Yargılama makamlarının, gerek anayasal temele dayalı olan gerekse uluslararası metinlerle güvence altına alınan bu ilkeye uygun hareket etmesi gerekmektedir. Aslında mahkemelerin yargılama usulü, kanunlarda yapılan düzenlemelerle ortaya konulmuş olmasına karşın, bu ilkeye açıkça yer verilmemiştir. Hâl böyle olsa da yargılama esnasında mahkemeler, yaptığı yorumlama faaliyeti ile usulî güvenceler ortaya koyarak, bu ilkenin sağladığı korumayı gerçekleştirmelidir. AYM önüne gelen başvurularda, yargılamanın tarafları arasında adil dengenin bozulduğu noktada yargılamanın adaletsiz olup olmadığını, ceza davalarında savunma makamına iddia makamı ile eşit ve makul imkânların sağlanıp sağlanmadığını denetlemektedir (Ertekin Uzun, 2018: 73)³⁶. AYM önüne gelen bir başvuruda, yargılama esnasında çıkarılan kanunun kamu yararı amacına hizmet etse de davanın bir tarafının kanun çıkmadan önce

³⁶ Anayasa Mahkemesi, 16.05.2013 Tarih ve B. No.2013/1134 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 26.06.2014 Tarih ve B. No.2013/6428 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 06.05.2015 Tarih ve B. No. 2012/775 Sayılı Karar. AYM önüne gelen başvurularda bu ilkenin tanımını niteliğinde belirlemelere girmekte, davanın taraflarının usulî güvenceler ve ispat araçları yönünden eşit haklara sahip olmasını, bir tarafın diğer tarafa nazaran zayıf, dezavantajlı duruma getirilmemesi için gerekli koşulların sağlanması gerektiğine yönelik ifadeler kullanmaktadır.

davayı kazanması muhtemelken kanun ile dezavantajlı duruma geldiği, yapılan müdahalenin silahların eşitliği gereğince ölçüsüz olduğunu ifade etmiştir (Anayasa Mahkemesi Yayınları [AYMY], 2015)³⁷. Yargılama bitene kadar mahkemelerin (ilk derece aşaması, üst kanun yolları aşaması da dâhil) taraflara delil, karşı delil, beyan, karşı beyan sunma gibi fırsat eşitliklerini sağlaması, usule yönelik her türlü işlemde taraflar arası adilane dengenin bozulmamasına özen göstermesi şarttır³⁸. AİHM vermiş olduğu bazı kararlarda bir taraf aleyhine getirilen masrafların, dava açma sürelerine yönelik getirilen eşitsizliklerin, deliller açısından oluşan eşitsizlikler yönünden taraflar arasındaki adil dengenin bozulduğu ve bu ilkenin ihlal edildiğini ifade etmiştir (Cenan, 2018: 81).

Silahların eşitliği ilkesi, Anayasa'da açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte madde 36'da yer alan adil yargılanma hakkının bir parçasıdır³⁹. Anayasa'nın 36. maddesine adil yargılanma hakkı girdikten sonra verilmiş bir başka kararında Anayasa Mahkemesi, henüz norm

³⁷ Anayasa Mahkemesi, 26.06.2014 Tarih ve B. No. 2012/931 Sayılı Karar.

³⁸ Anayasa Mahkemesi, 09.01.2015 Tarih ve B. No. 2014/253 Sayılı Karar.

³⁹ "Maddeye 2001 değişiklikleriyle eklenen 'adil yargılanma' ibaresine ilişkin gerekçede, taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerde de güvence altına alınan adil yargılama hakkının madde metnine dâhil edildiği vurgulanmıştır. Bu sözleşmelerden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi uygulamasındaki adil yargılama ölçütleri içerisinde çekişmeli yargılama, gerekçeli karar, duruşmada hazır bulunma, susma hakkı ve diğer sanık hakları yanında 'silahların eşitliği', 'yüzyüzelik' ve 'doğrudan doğruluk' ilkeleri de bulunmaktadır. Adil yargılanma hakkının ulusal üstü düzeyde genel kabul görmüş ölçütleri arasında önemli bir yer tutan 'silahların eşitliği' ilkesi, davanın tarafları arasında yargılama sırasında usul hükümleri yönünden eşit konumda bulunma, taraflardan birine dezavantaj diğerine avantaj sağlayacak kurallara yer vermeme esasını içermekte, diğer bir deyişle davanın tarafları arasında hakkaniyete uygun bir dengenin varlığını gerekli kılmaktadır." Anayasa Mahkemesi, 16.06.2011 Tarih ve E.2008/12, K.2011/104 Sayılı Karar.

denetimi yaparken doğrudan adil yargılanma hakkına, referansla silahların eşitliği ilkesinin 36. maddenin bir parçası olduğunu açıkça ifade etmiş ve AİHM kararlarına paralel bir biçimde tanımlamıştır⁴⁰.

AYM'ye göre, kural olarak başvuru, davanın karşı tarafına tanınan bir avantajın kendisine zarar vermiş olduğunu veya bu durumdan olumsuz etkilendiğini ispat etmek zorunda değildirler. Taraflardan birine tanınıp diğerine tanınmayan avantajın, fiilen olumsuz bir sonuç doğurduğuna dair delil bulunmasa da silahların eşitliği ilkesi ihlal edilmiş sayılır⁴¹. AYM taraflar arası usulî eşitlik ilkesini, davanın taraflarının usulî haklar bakımından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir konuma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması şeklinde tanımlamaktadır⁴². AYM anayasa şikâyeti yoluyla önüne gelen başvurularda; dava dilekçelerinin karşı tarafa tebliğ edilmeyerek karar verilmesinde⁴³,

⁴⁰ "Adil yargılanma hakkının ulusal üstü düzeyde genel kabul görmüş ölçütleri arasında önemli bir yer tutan 'silahların eşitliği' ilkesi, davanın tarafları arasında yargılama sırasında usul hükümleri yönünden eşit konumda bulunma, taraflardan birine dezavantaj diğerine avantaj sağlayacak kurallara yer vermeme esasını içermekte, diğer bir deyişle davanın tarafları arasında hakkaniyete uygun bir dengenin varlığını gerekli kılmaktadır. Bir hukuk davasında taraf olma durumu nedeniyle hukuki durumları itibariyle eşit oldukları açık olan davacı ve davalının mirasçıları arasında, boşanma davasına devam edebilme bakımından farklı düzenlemeler öngörülmesi, davada hakkaniyete uygun bir dengenin kurulmasına engel teşkil ederek, silahların eşitliği ilkesinin ihlâline neden olur" Anayasa Mahkemesi, 21.01.2010 Tarih ve E.2008/102, K.2010/14 Sayılı Karar. "Silahların eşitliği ilkesi kapsamında, mahkeme önünde cereyan eden yargılama sürecinde davanın tarafları arasında, sahip olunan hak ve yükümlülükler bakımından tam bir eşitlik sağlanmış olmalı ve bu eşitlik, yargılama süresince devam etmelidir." Anayasa Mahkemesi, 09.01.2015 Tarih ve B. No. 2014/253 Sayılı Yankı Bağcıoğlu ve Diğerleri Başvurusu.

⁴¹ Anayasa Mahkemesi, 19.11.2015 Tarih ve B. No. 2013/4684 Sayılı Elife Berktas Başvurusu.

⁴² Anayasa Mahkemesi, 16.05.2013 Tarih ve B. No. 2013/1134 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 26.06.2014 Tarih ve B. No. 2013/6428 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 06.05.2015 Tarih ve B. No. 2012/775 Sayılı Karar.

⁴³ Anayasa Mahkemesi, 21.01.2016 Tarih ve B. No. 2013/4073 Sayılı Karar.

yemin delilini kullanma imkânının verilmemesinde⁴⁴, bilirkişi deliline başvurulmasına olanak tanınmamasında⁴⁵ taraflar arasında usulî eşitlik ilkesinin ihlâl edildiğine karar vermiştir⁴⁶.

Yargılama aşaması, iddia, savunma ve bunların mahkemelerce hukuki analize tabi tutularak hüküm kurulmasından oluştuğu düşünüldüğünde, adil bir yargılama içinde diyalektiğe dayalı olan bu sistemde tarafların tez ve antitezini ortaya koymasına hizmet edecek hukuki enstrümanlarını kullanmasının tam olarak sağlanması gerekmektedir. Davanın bir tarafının hukuki olanaklar açısından ön planda olduğu bir yargılama sisteminde adil karar verildiğinden bahsedilemeyecektir (Akıncı, 2010: 35).

Silahların eşitliği bağlamında önemli olan bir diğer husus da delil niteliğindeki tanık dinletme konusunda tarafların sayısal eşitliği olmasa da nitelik olarak eşit olması ile iddia ve savunma arası dengenin korunmasıdır (Aktepe Artık, 2013: 370). AYM önüne gelen bir uyuşmazlıkta, bu hususu incelerken taraflardan birinin mahkemece dinlenilmeyen tanığının yargılama sonucuna etki edip etmeyeceğinin değerlendirilmesinin yargılama makamına ait olduğu, yargılamaya etki etmediğinden beyan alınmamasının eşitsizliği zedelediği, zira davanın dinlenmeyen tanığının davanın esasını nasıl etkilediğine yönelik somut tespitlerde de bulunmadığı, tüm yargılama sürecini adletsiz kılan bir hususu bulunmadığına değinmiştir (Anayasa Mahkemesi Yayınları [AYMY], 2016)⁴⁷. Mahkeme bu noktada silahların eşitliği ilkesinin ihlalini incelerken yargılama sırasında tanıkların dinle-

⁴⁴ Anayasa Mahkemesi, 01.02.2017 Tarih ve B. No. 2014/12324 Sayılı Karar.

⁴⁵ Anayasa Mahkemesi, 11.06.2018 Tarih ve B. No. 2015/19159 Sayılı Karar.

⁴⁶ Anayasa Mahkemesi, 16.05.2013 Tarih ve B. No. 2013/1134 Sayılı Yaşasın Aslan Başvurusu.

⁴⁷ Anayasa Mahkemesi, 16.11.2016 Tarih ve B. No. 2014/2704 Sayılı Karar.

nilmesi talebinin reddi hususunu incelediği durumlarda, anılan talebin incelenmesi esnasında yeterli usulî güvenceler sağlanıp sağlanmadığına bakmaktadır (Ertekin Uzun, 2018: 75).

Her ne kadar usulî eşitlik ilkelerinin uygulanması gerektiğini ifade etmiş olsak da ne yazık ki idari yargıda anılan ilkeye, işin doğası gereği aykırı olabilecek, birtakım uygulamaların örnekleri ile karşılaşabilmekteyiz. Şöyle ki; idarî yargıda görülen davalarda, idare ile davacı arasında davanın başında var olan eşitsizlikler söz konusu olabilmektedir. Davanın bir tarafının idare olması nedeniyle ve bireylere hukuk alanında kamu gücüne dayalı işlemler tesis etmesi hasebiyle bilgi ve belgelerin çoğunu uhdesinde bulundurmaktadır. Anılan belgelere ve bilgilere konu mahkemeye taşınınca erişilebilmektedir. Bu bakımdan var olan eşitsizliğin giderilmesi açısından idari yargıca re'sen araştırma yetkisi İYUK'un 20. maddesinin 1. fıkrası ile tanınmıştır. Bu husus, usulî eşitlik ilkesi gereğince davanın daha en başında dezavantajlı konumda olan bireylerin konumlarının daha eşit hâle getirilmesini sağlamaktadır (Akıncı, 2008: 242-243; Yasin, 2015: 52-53).

Konuya ilişkin bir diğer husus, uyuşmazlığın niteliği gereği mahkemelerce istenilen bilgi ve belgeleri gönderen idareler, anılan evraklara gizli ibaresini koymakta, mahkemeler de idare tarafından dava dosyalarına sunulan gizli ibareli belgeleri, davacılara incelettirmeme⁴⁸ yönünde irade belirlemektedir. Bazen de belgeleri tarafa tebliğ etmeden, ona inceleme ve beyanda bulunma hakkı tanımadan karar verebilmektedir. Anılan belgelerin işlemin sebep ögesini oluşturduğu anda belgenin içeriği kendisini ilgilendiren tarafın buna karşı haberdar olma ve beyanda bulunmaya yönelik imkânın tanınması, usulî eşitlik ilkesi ve çelişmeli yargılama ilkesini zedelemek suretiyle

⁴⁸ Anayasa Mahkemesi, 17.02.2016 Tarih ve B. No. 2013/3197 Sayılı Karar.

hakkaniyete uygun adil bir yargılamanın gerçekleşmemesine de neden olmaktadır⁴⁹. Ayrıca süren yargılamalarda, davanın akıbetini etkileyecek biçimde (geçmişe yürüyecek şekilde tarafın birini diğerine göre dezavantajlı duruma getiren kanun çıkarılması) yasama müdahalesi⁵⁰, de usulî eşitliği olumsuz etkilemektedir. Başka bir ifadeyle idari yargıda, dava devam etmekteyken üst yargı mercilerinin (Danıştay, Yargıtay) yerleşik içtihatları ile yorumladıkları bir hususun, çıkarılan kanunlara konulan ek madde ve fıkralarla düzenlemelerin yapılması tarafların aleyhine olacak şekilde sonuçların doğmasına sebep olabilmektedir⁵¹. Nitekim bu durum da adil yargılanma hakkı bağlamında, taraflar arası usulî eşitliği bozmaktadır (Cenan, 2018: 91). Söz konusu müdahalenin mutlak olarak yasaklanmadığını gerek AİHM gerekse AYM kararlarında ifade etmektedir. Bu hususun değerlendirilmesi; yargılama aşaması belirli bir seviyeye gelmemiş, yasama tarafından bir kanuna eklenen ek ya da geçici maddelerle getirilen düzenlemeler kamu yararı için zorunlu ve taraflarca öngörülebilir ise AİHS'nin 6. maddesinin ihlali olmayacağı şeklindedir. Şayet somut durumda bu şartlar bulunmuyorsa hak ihlali olarak değerlendirilecektir⁵².

İdari yargıda yazılı yargılama usulü esas olmakla beraber bazı durumlarda tarafların kendilerini daha iyi ifade etmeleri açısından duruşma talep ettikleri görülmektedir. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 17. maddesinde düzenlen duruşma müessesesinin bazı durumlarda miktar sınırlamasına tabi tutulması, mahkemeye erişim hakkı kapsamında eleştirilmekle birlikte bizi ilgilendiren hususun

⁴⁹ Anayasa Mahkemesi, 17.02.2016 Tarih ve B. No. 2013/3197 Sayılı Karar.

⁵⁰ Anayasa Mahkemesi, 09.05.2013 Tarih ve E.2011/42, K.2013/60 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 17.02.2016 Tarih ve B. No. 2013/3197 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 26.06.2014 Tarih ve B. No. 2012/931 Sayılı Karar.

⁵¹ Danıştay 10. Dairesi, 04.07.2013 Tarih ve E.2013/874, K.2013/5857 Sayılı Karar; Danıştay 10. Dairesi, 20.11.2015 Tarih ve E.2012/5073, K.2015/5130 Sayılı Karar.

⁵² Anayasa Mahkemesi, 26.06.2014 Tarih ve B. No. 2012/931 Sayılı Karar.

usulî eşitlik bağlamında taraflardan herhangi birinin mahkemenin kararını etkileyecek bir biçimde duruşma sırasında söylemediği bir hususu, duruşma dışında olacak şekilde diğer tarafın uhdesine giremeyecek ve beyanda bulunamayacak olması gibi bir durumun oluşabilme ihtimalidir. Bu durumda yargıçların bu hususa özen göstermesi ve adil dengeyi bozacak biçimde beyanda bulunulmasını engellemesi önem arz etmektedir.

2. Çelişmeli Yargılanma Hakkı (Hukuki Dinlenilme Hakkı)

Çelişmeli yargılanma ilke ve hakkının, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında yer alan düzenlemede açık biçimde ifade edilmediği lakin tıpkı taraflar arasındaki usulî eşitlik ilkesi gibi AİHM, kendisine yapılan başvuruları incelerken yaptığı yorumlama faaliyeti neticesinde verdiği kararlarıyla ilkenin anlamını ortaya koymuş ve hakkaniyete uygun yargılanma hakkının zımni ilkesi olarak adil yargılanma hakkı kapsamına dâhil etmiştir. Buna göre çelişmeli yargılanma hakkı uyuşmazlıkta ortaya konulan delillerin, üçüncü kişilerce verilen görüşlerin ve tarafların iddia ve savunmalarının bütünü hakkında bilgi sahibi olunması ve taraflara, kararın esasını etkileyerek maddi ve hukuki gerçekliğin sağlanması açısından beyanda bulunma hakkının ve yorum yapma imkânının sağlanmasıdır (Cenan, 2018: 93; Ertekin Uzun, 2018: 75).

Bu ilke tarafların yargılama faaliyetinde aktif rol alması ve dosyaya sunulan her türlü belge, bilgi, delil hakkında yorum yapması imkânını tanıdığından, usulî eşitlik ilkesi ile birbirinin tamamlayıcısıdır. Bu sebeple AYM'ye yapılan başvurularda her ikisine de atıfta bulunulmaktadır⁵³. AYM yapılan muhakemenin hakkaniyet çerçevesinde yapılıp yapılmadığını incelerken, ceza yargılamasında suç isna-dına maruz kalan ya da medeni yargılamada tarafların duruşmada hazır olmasını ve etkin katılım sağlamasını araştırmakta, duruşmada

⁵³ Anayasa Mahkemesi, 17.02.2016 Tarih ve B. No. 2013/3197 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 26.06.2014 Tarih ve B. No. 2013/6428 Sayılı Karar.

hazır bulunmayı ise bizzat yer almak dışında izleme ve duyma hakkının da sağlanması şartını irdelemekte, savcılık makamının da sanığın lehine ve aleyhine topladığı tüm hususları sanığın incelemesine açılmasının (bu husus sanığın söz konusu hakkının önüne geçebilecek kamusal bazı durumlar olması sebebiyle mutlak bir hak olmamakla beraber sanığa yeterli güvenceler sağlanarak) sağlanması gerektiğini belirtmektedir (Yıldırım ve Kılıç, 2021: 370)⁵⁴.

İdari yargıda, yazılı yargılama ve re'sen araştırma usulü gereğince davanın esasını etkileyecek ve taraflarca dosya münderecatına girmemiş bir hususun açıklığa kavuşturulması açısından ilgili kurum ve kuruluşlardan ya da kişilerden bilgi ve belgeler talep edilebilmektedir. Söz konusu bilgi ve belgelerin her ne suretle olursa olsun (gerek yargılamanın hızı açısından uyumsuzluğun hızlı şekilde karara bağlanması gibi ya da sonuca etki etmeyeceğinin yorumunun yapılması) tebliği sağlanarak, buna ilişkin beyan alınmadan yorum yapma imkânı sağlanmaması suretiyle karar verilmemelidir. Ayrıca, idari yargıda tarafların iddia ve savunmaları haricinde mahkeme re'sen tespit ettiği bir bilgi ve belge veyahut önceki içtihadından dönme gereği duyulduğunda, karar vermeden önce taraflar bilgilendirilmeli, yorum yapımları sağlanmalı, kısaca çelişmeli yargılama hakkının gerekliliklerine halel getirmeyecek biçimde hareket edilmelidir (Cenan, 2018: 96). Ancak belirtmek gerekir ki AİHM, taraflara tebliğ edilmeyen bilgi ve belgeye kararda dayanılmamış ve taraflarda bundan dolayı zarara uğramamış ise, bu durumda söz konusu eksikliği çelişmeli yargılama ihlali olarak değerlendirmemiştir (Cenan, 2018: 97). AYM de benzer bir yaklaşım benimsemekte, kabul edilebilirlik kriterleri yönünden yaptığı inceleme esnasında, çelişmeli yargılama ilkesine aykırı olan bir durum taraflar açısından zarar doğurmamış ise bunu ihlal olarak

⁵⁴ Anayasa Mahkemesi, B. No. 2017/38732 Sayılı Emrah Yayla Başvurusu; Anayasa Mahkemesi, B. No. 2017/22672 Sayılı Şehrivan Çoban Başvurusu.

görmemekte⁵⁵ konuya ilişkin içtihadını da AYM 6216 sayılı Kanun'un 48. maddesinin 2. fıkrasında⁵⁶ yer alan düzenlenmeye dayandırmaktadır.

AYM bu noktada önüne gelen bir başvuruda, tarafa duruşmaya ilişkin yapılan tebligatlardan haberdar olma imkânının sağlanmaması, akabinde duruşmada hazır bulunmayarak aleyhine olan hususlara cevap verememesinin taraflar arasındaki eşitliği bozarak hukuki dinlenilme hakkını kullanamayan taraf açısından çelişmeli yargılamanın dolayısıyla hakkaniyete uygun yargılamanın gerçekleşmediğine karar vermiştir⁵⁷.

Çelişmeli yargılanma hakkının gerekleri, hukuk ve ceza davalarının yanı sıra idarî davalar için de aranır ve kural olarak aynıdır. Çelişmeli yargılama özelinde hukuki dinlenilme hakkı kapsamında olan susma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı da hakkaniyete uygun yargılamanın ilkesi olarak karşımıza daha çok suç isnadına dayalı uyuşmazlıklarda çıkmaktadır. Lakin medeni yargılama ve idari uyuşmazlıklarda da bireyler kendi aleyhine olacak bir biçimde beyanda bulunmaya zorlanmaması veyahut buna mecbur bırakılmaması hakkaniyet gereğidir. Bu husus, daha çok ceza yargılamalarında karşımıza çıktığından, idari yargı özelinde konuyu değerlendirdiğimizde, yargılama açısından kişinin beyanının önem arz ettiği durumlarda susması onun aleyhine olacak şekilde yorumlanarak karar verilmesi gerekir. İdari yargıda da aynı usul kuralı kapsamında beyanda bulunmayan tarafın aleyhine sonuç doğmamalı, yazılı yargılama gereğince sadece dosyadaki bilgi ve belgelere göre karar verileceğinden

⁵⁵ Anayasa Mahkemesi, 22.11.2017 Tarih ve B. No. 2014/11399 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 25.05.2017 Tarih ve B. No. 2014/10405 Sayılı Karar.

⁵⁶ "Mahkeme(nin), Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verebileceği".

⁵⁷ Anayasa Mahkemesi, 21.01.2016 Tarih ve B. No. 2013/4073 Sayılı Karar.

bu husus taraflara hatırlatılmasından öteye gidilmemelidir. Çelişmeli yargılama ilkesi sayesinde dava ile ilgili olarak tam bir şekilde bilgilendirilmiş olan taraflar, davanın yürütümüne aktif katılım imkânı bulacak, yargılamanın objesi olmaktan çıkıp bu muhakemenin süjesi hâline gelecek ve taraflara bu anlamda yargısal ve hukuki güvenlik sağlanacaktır.

İYUK'un 20. maddesinde idarelerin istenilen tüm bilgi ve belgeleri mahkemelere göndermesi düzenlemesi yer alsa da, çelişmeli yargılanma hakkını ihlâl eden bazı durumlarla karşılaşmaktadır. Söz konusu durumlar uygulamadan ve mevzuattan kaynaklanabilmektedir. Şöyle ki; devletin yüksek menfaatleri, güvenliği ve yabancı devletlerle olan ilişkileri söz konusu olduğunda, bazı bilgi ve belgelerin gizli tutulması gerekebilmektedir. İYUK'un 20. maddesi 3. fıkrasında bu husus vurgulanmış ve söz konusu bilgi ve belgelerinin idari yargı mercilerine verilmeyebileceği ifade edilmiş ve belgenin mahkemeye verilmesi açısından idareye takdir yetkisi tanınmıştır. Ancak bu takdir yetkisinin kamu yararı ve hizmet gerekleri kapsamında kullanılıp kullanılmadığının denetimi kısmına yönelik düzenleme yapılmamıştır (Akıncı, 2008: 244). 3. fıkranın devamında verilemeyen bilgi ve belgeye dayalı olarak karar verilemeyeceği ifade edilerek bir nevi adil yargılanma hakkı kapsamında çelişmeli yargılamanın ihlâl edilmemesine yol açmıştır. Fakat gizli ibareli belgelerin "devletin güvenliği, menfaati veya yabancı devletlerle ilişkisine yönelik" olup olmadığı belli olmadan idarelerce gizli yazısı yazılarak mahkemelere sunulduğu görülmekte olup, bu belgeler gerek idarelerce gerekse mahkemelerde (ilk derece, üst yargı merci) belgenin tarafı olan bireylere incelettirilip yorum yapma imkânı tanınmayabilmektedir.

Bu durumda gizli ibareli belge, işlemin sebebini teşkil etmekteyse hâliyle çelişmeli yargılama hakkını zedeleyecek olup, konuya ilişkin olarak mahkemelerin ve idarelerin bu yöndeki tutumuna dayalı uyuş-

mazlık, bireysel başvuru ile AYM önüne geldiğinde, ihlal kararı verilebilmesi⁵⁸ için davacının bu hususu kanun yollarına başvururken ileri sürmüş olması gerekli görülmüştür⁵⁹. Aksi takdirde başvuru yollarının tüketilmediğinden ötürü başvuruyu kabul edilemez bulmaktadır. Ancak burada şu hususa da değinmek gerekir ki bazı hâllerde soruşturma veya rapora dayalı işlem tesis edilmiş ise, söz konusu rapor ve soruşturmada davacı dışında 3. kişiler de varsa (vergi incelemesi, disiplin soruşturması) diğer kişilere ilişkin kısımların tarafa ilettilmemesi ya da o kısımların karartılması yönünde bir usul belirlenebilir.

Öte yandan, bazen istihbarat birimlerinden gelebilecek bir belge söz konusu olabilmektedir. 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun Ek 1. Maddesinde bazı belgelerin içeriği gereği yargı mercilerince istenemeyeceği düzenlenmiştir. Bu husus devletin güvenliği, istihbarat hizmetinin hassasiyeti açısından elzem görülerek uygulamada, mahkemeler bu yöndeki belgeleri bir memur vasıtasıyla göndermesi üzerine inceleyip memura teslim etmektedir. Kararında da bu hususa gizli ibareli evraktaki belgeden bahsedip içeriğe girmemektedir. Bu husus da çelişmeli yargılama ilkesinin ihlali sonucunu doğurmaktadır (Cenan, 2018: 108).

Bunun dışında idari yargıda açılan not tespitine ilişkin iptal davalarında bilirkişi incelemesi ya da yürütmenin durdurulması talep edilebilmektedir. Mahkemeler de bazen ara karar ile idareden not tespitine yönelik evrakları istemekte, sınava dair belgelerin gelmesi üzerine mahkeme, davacının sınav kâğıdı üzerinde bilirkişi incelemesini yaptırmakta ve hazırlanan bilirkişi raporu yeterli ve uygun görülürse

⁵⁸ Anayasa Mahkemesi, 08.11.2017 Tarih ve B. No. 2014/12380 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 06.05.2015 Tarih ve B. No. 2012/775 Sayılı Karar.

⁵⁹ Anayasa Mahkemesi, 15.02.2017 Tarih ve B. No. 2014/19968 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 06.02.2014 Tarih ve B. No. 2012/574 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 30.03.2016 Tarih ve B. No. 2014/8580 Sayılı Karar.

bahse konu raporu, taraflara tebliğ etmeksizin yürütmenin durdurulması istemi hakkında kararını vermektedir. Bu yönde bir yaklaşımın çelişmeli yargılanma hakkını ihlâl ettiği gerçeği tartışmasızdır. Çünkü iptal kararı olmasa dahi taraflar açısından davanın esastan karara bağlanması gibi sonuç doğuran yürütmenin durdurulması istemi hakkındaki kararın mahkemece alınması, aktif olarak katılım sağlayamamak, mahkemenin kararını büyük oranda etkileme potansiyeline sahip bilirkişi raporuyla ilgili yorum yapamamak ve beyanda bulunma imkânından mahrum bırakılmak gibi bir sonucun doğmasına neden olmaktadır.

Mahkemeler tarafından çelişmeli yargılama ilkesine aykırı olarak yapılan bazı uygulamalar ise re'sen araştırma yetkisi uyarınca, sorulan bilgi veya istenilen belgelerin taraflara tebliğ edilmemesi, ivedi yargılama usulünde davacıya ikinci dilekçe sunma imkânının verilmemesi⁶⁰, davada uygulanacak kuralın Anayasa'ya aykırı olduğu kanaatine varılarak itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesine başvurulması durumunda mahkemenin Anayasa'ya aykırılık konusunda kanaatini taraflara bildirmemesi⁶¹, tarafların beyanları alınmadan sebep ikamesi yapılması⁶², Danıştay Savcısının görüşünün taraflara bildirilmemesi⁶³ (Savcı görüşünün sonuca etkili olması ve tarafların tebliğ dışında başka türlü görüşü öğrenememesi ve görüşün taraf aleyhine olması şartıyla, aksi durumlarda ihlal görülmemiştir.) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesi kararlarında da görüleceği gibi bu gibi durumlarda ihlal kararı verilmektedir.

Burada kısaca değinilmesi gereken konulardan biri de tarafların ve müdahilin duruşmaya etkin katılımının sağlanmasının çelişmeli yargılama gereği olduğudur. Çelişmeli yargılamanın ihlali sonucu

⁶⁰ Anayasa Mahkemesi, 19.03.2015 Tarih ve E.2014/146, K.2015/31 Sayılı Karar.

⁶¹ Anayasa Mahkemesi, 19.03.2015 Tarih ve E.2014/189, K.2015/32 Sayılı Karar.

⁶² Anayasa Mahkemesi, 10.03.2016 Tarih ve B. No. 2013/1989 Sayılı Karar.

⁶³ Anayasa Mahkemesi, 16.05.2013 Tarih ve B. No. 2013/1134 Sayılı Karar.

doğmaması için duruşmada, taraflara dosya esasını etkilemeyen konulara girmeden sözü uzatmaması hususu hatırlatabilecek ise de, tarafların sözleri sık sık kesilmemeli, duruşma tebligatlarının usulüne uygun yapılması gerekmektedir. Çelişmeli yargılamayı etkileyen bir diğer durum ise idari yargıda uygulanan diğer delillerden olan tanık dinletilmesi hususudur. Mahkemelerde hangi delillerin kullanılacağı ya da sunulan ve hükme esas alınan delillere ilişkin kurallar her devletin kendi ulusal mevzuatında belirlenmiştir. Burada önemli olan delillerin usulüne uygun yollarla elde edilmesi, ayrıca keyfiyete ve adil olmayan durumların çıkmasına sebep olunmamasıdır. Mahkeme reddettiği delili ya da sunulan ve hükme esas alınmayan delili neden reddettiğinin gerekçelerini kararında belirtmelidir. Tanık, tarafların dışında uyuşmazlık konusu hakkındaki bilgilerini, mahkemeye bildirmekte olup idari yargıda bu delile başvurulacağına ilişkin mevzuatta açıkça düzenleme olmadığı gibi İYUK'un 31. maddesinde atıf yapılan kısımda da düzenleme olmadığından tanık deliline başvurulamacağı ifade edilmektedir (Gözler, 2009: 845; Gözübüyük ve Tan, 2014: 949; Hondu, 1990: 265). Aksi görüşü savunanlar da mevcuttur (Çağlayan, 2003: 202-206; Kaplan, 2013; Kaplan, 2018: 23; Özdemir, 2017: 81-102; Ardıçoğlu, 2010)⁶⁴.

İdari yargıda temyiz merci konuya, hem İYUK 31. madde atfında tanığa yer verilmemesi, hem İYUK 17 ve 18. maddelerde duruşmaya katılacaklar arasında tanık ibaresinin bulunmaması, hem de yazılı yargılamanın egemen olması sebebiyle tanık dinlenmesi müessesesine, idari yargı sisteminin niteliği ile bağdaşmayacağı gerekçeleriyle yaklaşmaktadır⁶⁵. Fakat davayı etkileyecek kişilerin beyanlarının,

⁶⁴ Bu konuda Yasa Koyucunun hareketsizliği içtihadi bir çözüm bulmaya engel değildir. Re'sen araştırma ilkesi gereği ve içtihatlarla dayanan bir idare hukukumuzun olması hasebiyle bu delile başvurulabileceğini ifade etmektedir. Kabahatler Kanunu 28. madde 5. fıkrada tanık ifadesi geçmesi hasebiyle de idari yargıyı ilgilendiren bir mevzuatta da yer verildiği gerekçesiyle bir nevi yorum yoluyla bu sonuca ulaşanlar da olmuştur.

⁶⁵ Danıştay 8. Dairesi, 25.02.2004 Tarih ve E.2003/3369, K.2004/917 Sayılı Karar.

dosyaya yazılı (kolluk ifadeleri gibi) eklenmesine, mahkemelerden bazıları olumsuz yaklaşmamaktadır⁶⁶. Mahkemeler maddi gerçeğin ortaya çıkması açısından dosyada yer alan belgelerin yeterli olmadığı ya da dosyada bulunan ve işlemin unsuru olan bir tutanağın aksini ancak tutanağın tutulduğu anda bulunan bir kişinin ifadesine ihtiyaç duyarsa mevzuattan kaynaklı tanık deliline başvurmama durumunu bazı uygulamalar ile aşabilmektedir. Örneğin; duruşmada tanık deliline başvurulamaması hariç duruşma dışında bu kişilerin alınan beyanlarının dosyaya sunulmasına engel olmadığından böyle alınan beyanlarına dayanabilecektir (Yılmaz Özel, 2016: 325, Özdemir, 2017: 98).

3. Gerekçeli Karar Hakkı

Gerekçe; muhakeme faaliyeti esnasında, tarafların iddia ve savunmalarının nasıl değerlendirildiği, maddi olaya, hukuk kuralının ne çerçevede uygulandığı, nelerin hükme esas alındığı, nelerin hangi sebeplerle esas alınmadığını ortaya koyan bir faaliyettir (Sunay, 2016: 21). Bir nevi maddi olaylara uygulanan hukuk kuralları neticesinde çıkarılan sonuç ile arasında kurulan bir köprüdür (Kuru vd., 2010: 479). Mahkeme kararının olmazsa olmazı olarak niteleyeceğimiz gerekçe, taraflar açısından da adil yargılanma kapsamında, hakkaniyete uygun yargılanma açısından elde etmeyi umdukları bir haktır. Gerekçe, karar veren konumunda olanları keyfilikten uzaklaşıp daha dikkatli davranmasını sağlaması (Ulaş Albal, 2021: 1250) adil ve hakkaniyete uygun bir karar verilmesi ve gerekçeyi inceleyen tarafın da yargıya olan güveni arttırmasını sağlama (İnceoğlu, 2013: 252) açısından da önemlidir. İyi yazılmış bir gerekçe ile kurulan karar, aleyhine olan taraf açısından, hukuki tatmin ve güvence sağlamışsa, kanun yoluna gitmeyi de tercih etmeyebilecek; böylece dava masraflarında azalma, yargının iş yükünde ve davaların kısa sürmesi sağlanmış olabilecektir (Hirş, 2005: 85). İyi yazılmış bir gerekçe neticesinde

⁶⁶ Danıştay 3. Dairesi, 25.12.1990 Tarih ve E.1989/3460, K.1990/3569 Sayılı Karar.

tarafarda istinaf ve temyiz kanun yoluna başvururken iddia ve savunmaları daha etkin gerçekleştirilebilecektir (Yılmaz Özel, 2016: 353).

İdari yargı açısından konuyu ele aldığımızda, mahkemece verilen iptal kararı, etkin bir biçimde yazılmış gerekçeye dayanıyorsa kararın uygulayıcısı konumunda olan idare için de bir nevi yol göstermek açısından faydalı olacak, uygulama aşamasında ikilem yaşanmaması ve yeni bir hak ihlali olmamasını sağlayacaktır (Aydın, 2011: 11). AYM açısından ise, norm denetimi yoluyla yapmış olduğu, incelemede verdiği iptal kararının gerekçelendirme kısmındaki yapılan yorumlar, kararın uygulayıcısı olan yasama organına ya da yürütme organına yeni yasal ve mevzuat düzenlemesi yaptığı aşamada büyük katkı sağlayacaktır⁶⁷.

AİHS madde 6'da açıkça zikredilmese de AİHM içtihatlarının bu hakkın niteliği, içeriği yönünden etkin bir rol oynadığı (Şeker, 2007: 181), AİHM içtihatları ile ortaya koyulmuş bir ilke (Cenan, 2018: 137) olduğu söylenebilecektir. Ayrıca AİHM, gerekçenin yasa maddelerinin yazılması neticesinde, hiçbir yorumlama faaliyetine girmeden gerekçesiz olarak kararın açıklanmasını, esasa etkili iddia ve savunmaların karşılanmamasını (her iddia ve savunmada karşılanması gerekmekte), gerekçenin taraflara makul olmayan sürelerde bildirilmesi hâllerini bu hakkın ihlali kapsamında görmüştür. AYM tarafından da bu hakkın ilkeleri nasıl uygulanması gerektiği ve tanımlanması, verdiği kararlarda yapılmaktadır (Sunay, 2016: 123-125).

Mahkemelerin gerekçelendirme sınırı, devletten devlete, olaydan olaya farklılaşsa da şayet bir iddia ve savunmanın esasa etkili olması durumunda kararda mutlak suretle değerlendirilmesi ve bunun da gerekçeleriyle yapılması gerekmektedir (İnceoğlu, 2013: 252). Özellikle üst yargı mercii olan istinaf ve temyiz mercilerince verilen

⁶⁷ Anayasa Mahkemesi, 12.09.2013 Tarih ve E.2013/19, K.2013/100 Sayılı Karar.

bozma kararlarının gerekçeli olması, zaten işin niteliği gereği ise de onama kararları açısından da söz konusu hakkı değerlendirdiğimizde, taraf iddia ve savunmalarına esasa etki edecek boyutta değinilmekte, mahkeme kararının da esasa etkili olan kısımları belirtilmesi gerekmektedir. AYM⁶⁸, norm denetimi yoluyla yapmış olduğu incelemelerde de bu hakkın ihlal edilip edilmediğini araştırmaktayken⁶⁹, bireysel başvuruda verdiği bir kararda, taraflardan birinin ileri sürdüğü ve esasa etki edebilecek olan hususların ilk derece, temyiz ve karar düzeltme aşamalarında değerlendirilmemesini bu hakkın ihlali olarak görmüştür. Özellikle bireysel başvuru hakkının tanınması sonrası yapılan başvurular neticesinde verdiği kararlarda AYM Anayasa'nın 36. maddesi ve 141. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenen mahkemelerin kararlarının gerekçeli olması gerektiği hususlarından hareketle yaptığı değerlendirmelerde, bu hakkın ihlali durumunu ortaya koymaktadır⁷⁰. Başka bir anlatımla bu hakka ve adil yargılanma hakkının diğer ilkelerine yönelik davanın bir aşamasında yapılan eksikliğin diğer aşamalarda da tamamlanmaması ihlal sonucunu doğurmaktadır.

İdari yargıda İYUK madde 24'e dayanan⁷¹ bu ilke gereğince Danıştay kararlarının gerekçeli olmasını⁷² "makul, yasal, haklı, doğru denetime elverişlilik yönünden temellendirme, keyfilikten uzak bir yargılama yapıldığını ortaya koyma, kanun yollarına gitme imkânı tanıyacak değerlendirme içerme" olarak ifade etmiştir.

⁶⁸ Anayasa Mahkemesi, 22.01.2015 Tarih ve B. No. 2014/4958 Sayılı Karar.

⁶⁹ Anayasa Mahkemesi, 26.01.1978 Tarih ve E.1977/132, K.1978/6 Sayılı Karar.

⁷⁰ Anayasa Mahkemesi, 09.09.2015 Tarih ve B. No. 2013/9661 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 22.01.2015 Tarih ve B. No. 2014/4958 Sayılı Karar; Anayasa Mahkemesi, 15.10.2015 Tarih ve B. No. 2013/3963 Sayılı Karar.

⁷¹ Danıştay 12. Dairesi, 13.01.2005 Tarih ve E.2002/1760, K.2005/20 Sayılı Karar.

⁷² Danıştay 13. Dairesi, 28.05.2008 Tarih ve E.2007/2822, K.2008/4487 Sayılı Karar; Danıştay 6. Dairesi, 26.12.2017 Tarih ve E.2013/5215, K.2017/11747 Sayılı Karar.

Gerekçeli karar hakkı, AİHS 6'ncı maddede açıkça ifade edilmesine rağmen söz konusu ilke kapsamında, AİHM tarafından tanıyan bir haktır. Anayasa Mahkemesi de bireysel başvuru üzerine verdiği kararlarında, daha çok Sözleşme ve AİHM kararlarından yola çıkarak gerekçeli karar hakkı kavramını tanımlama ve bu hakka ilişkin prensipler belirleme eğilimi göstermektedir. Bu duruma göre gerekçeli karar hakkı, cezaî olan veya olmayan her türlü yargılamada verilen kararların, gerekçeli olmasını gerektirir⁷³. Hemen şunu da belirtmekte fayda var. Anayasa Mahkemesi tarafından verilecek kararın başvuruçunun medenî hak ve yükümlülüğü üzerinde doğrudan etki doğuracak olması şartıyla, AİHM'nin, AYM tarafından verilen söz konusu bireysel başvuru kararını da gerekçeli karar hakkı anlamında denetleyeceğini söyleyebiliriz.

Bu çerçevede, idari yargıda gerekçeli karar hakkının ihlali sonucunu doğuran birtakım uygulamalarla karşılaşmaktadır. Şöyle ki; idarî yargı mercilerinin bazı kararlarında tarafların esasa etkili ileri sürdüğü hususların gerekçeli olarak ele alınmadığı, taraf iddia ve savunmalarının aksine bir kanaat oluşması hâlinde, bunun nedenlerinin açıklanmadığı⁷⁴ durumlarla karşılaşmaktadır. Uygulamada bu husus şöyle tezahür etmektedir: İdari yargı mercilerinin kararlarında, bazen tarafların esasa etkili olarak ileri sürdüğü hususlar değerlendirildikten sonra "*davacının/davalının.... yöndeki iddiası yerinde görülmemiştir /iddiasına itibar edilmemiştir*" şeklinde ifadeler kullanılarak (Cenan, 2018: 147) gerekçesiz bir şekilde söz konusu hususlar reddedilmektedir. AYM, bireysel başvuru neticesinde incelediği bir dosyada maddi olayın açıklığa kavuşması yönünden alınan bilirkişi raporundaki çelişkilerin giderilmeksizin ve buna yönelik taraf

⁷³ Anayasa Mahkemesi, 09.09.2015 Tarih ve B. No. 2013/9661 Sayılı Karar.

⁷⁴ Anayasa Mahkemesi, 22.01.2015 Tarih ve B. No. 2014/4958 Sayılı Karar.

iddiasının değerlendirilmeksizin verilen kararın yeterli gerekçe içermediğinden ihlâl kararı vermiştir⁷⁵. Dolayısıyla yargıya güven sorununa da neden olmamak açısından bu ilkenin içeriğine uygun gerekçeler oluşturmak gerekmektedir.

İdarî yargı mercileri tarafından, gerekçeli karar hakkını zedeleyen bir diğer uygulama ise, kararlarda herhangi bir gerekçeye yer verilmemesidir. Bu durum, mahkemelerin mevzuatı ve dava konusu maddi vakaları belirli bir silsile ile “dosyanın incelenmesinden” ile başlayan cümle ile ifade ettikten sonra bu durumda ifadesini kullanmak suretiyle işlemin hukuka uygun ve aykırı olduğu kanaatine varıldığını belirterek karar sonucunun yazılması suretiyle gerçekleşmektedir. Kararda, mevzuat ve olayın hukuki yorumlanmasına dayalı bir değerlendirme ve gerekçelendirme bulunmayabilmektedir. Bu husus açısından gerekçeli karar hakkı ihlali sonucunu doğuran hüküm ne kadar doğru bile olsa gerekçe yokluğu tek başına mutlak bozma nedeni sayılmalıdır (Kuru vd., 2010: 479).

İdari yargıda sorunlu olan bir diğer husus da yürütmenin durdurulması isteminin reddine ilişkin kararların yazılma aşamasında sadece hukuki sebep olan mevzuata yer verilerek şartların gerçekleşmediğine kısaca değinilmesidir. Bu husus, idari yargı açısından yerleşik ve kronik bir hâl almıştır. Yürütmenin durdurulması istemi kabul edildiği takdirde buna ilişkin kararlar yazılırken, ayrıntılı gerekçelendirme yapılırken, isteminin reddine karar verildiğinde yürütmenin durdurulmasına ilişkin kümülatif olarak gerçekleşmesi gereken şartların⁷⁶ gerçekleşmediği (İYUK madde 27’de düzenlenen şartların gerçekleşmediğinden bahisle ifadesi kullanılmaktadır.) belirtilerek neden şartların gerçekleşmediğine değinilmeden istemin reddine karar

⁷⁵ Anayasa Mahkemesi, 09.09.2013 Tarih ve B. No. 2013/9661 Sayılı Karar.

⁷⁶ Bu şartlar İYUK’un 27’nci maddesinin 2’nci fıkrasında, idari işlemin uygulanması hâlinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şeklinde düzenlenmiştir.

verilmektedir. Burada yer verilen ifadelerin herhangi bir gerekçe niteliğinde olmadığı ve yalnızca hukuki sebeplere yapılan bir atıf olduğu açıktır (Aydın, 2011: 123). Bu durum kuşkusuz Anayasa'nın 141. maddesinin 3. fıkrasındaki "mahkemelerin her türlü kararlarının gerekçeli yazılması" gerektiğine dair emredici kurala da aykırı bir tutumdur.

SONUÇ

Âdil yargılanma hakkı ilk kez uluslararası metin olan AİHS 6. madde ile sözleşmecî devletlerin iç hukukuna girse de aslında barındırdığı anlam ve ilkeler gereğince yargılamanın her safhasında zaten uygulanması ve göz önüne alınması gereken bir niteliğe sahiptir. Bu ilke bir nevi hukukun üstünlüğüne dayanan hukuk devletleri açısından da önemlidir. Hukukun üstünlüğü anlayışına dayanan hukuk devletinde hukuk kurallarına göre yönetilme anlayışının dışında bazı yazılı olmayan ama gerek ulusal gerekse uluslararası metinlerden yola çıkılarak yargı mercilerince yapılan yorumlarla ortaya çıkan ve hukuk devletinin gerekliliklerinden olan bu ilke kapsamında yargılamanın âdil yapıp yapılmadığı konusunda çok önemli bir işlev gördüğü belirtilen adil yargılanma ilkesi de dâhil bu ilkeden türeyen diğer ilkelere yargılama aşamasının her safhasında önem verilmelidir. Adil yargılanma hakkı AİHS'te açıkça düzenlenmiş olup barındırdığı alt ilkelere olan hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi ve makalede ayrıntılı incelenen diğer ilkeler, içtihat yoluyla ortaya çıkarılmış olup adilane karara ulaşmak temeline dayanılmıştır.

Yargılamanın esas işlevi, maddi gerçekliğin açığa kavuşturulması olsa da bu gerçekliğe ulaşırken uygulanan usulî güvenceler gerçeklik kadar önemlidir. Zira içinde yaşadığımız şu dönemde dahi yargıya güven sorunundan bahsedildiği göz önüne alındığında, yargısal makamda bulunanların iş yükünün fazla olması durumu olsa da temel hak ve özgürlüklerle yakından ilgili olan bu hakka ve sağladığı güven-

celere uygun olarak yargılama sürecini yürütmesi elzemdir. Bu takdirde verilen karar aleyhe bile olsa taraflar açısından hukuksal olarak kendilerini güvende hissetmelerini sağlayarak, söz konusu kararı üst yargı merciine temyizen götürme ihtiyacı duymadan içselleştirebilmelerini sağlayacaktır. Ayrıca hakkaniyete uygun yargılama sonucu mahkemece verilen kararın gerekçesinin gereken şartları taşıması hâlinde, yargısal öngörülebilirlik sağlanacaktır. Şayet gerekçelendirilmeyen bir karara dayalı maddi gerçekliğin aynısına maruz kalan başka kişilerce, bu durum yargıya taşındığında, önceden gerekçelendirilmeyen davada başka kişiler hakkında verilen iptal kararının içeriği anlaşılamayacağından, benzer davada başka kişi hakkında dava reddedilebilme durumunun doğmasına sebep olunabilecektir. Bu husus da yargısal hızlanma ve hak kayıplarını önlemeye yönelik olan emsal karar müessesesini de zedeleyecektir.

Hakkaniyete uygun yargılama ilkesinin sağladığı güvenceler zedelenecek verilen kararlar ve uygulamalar, yargının güvenilirliğini azaltmakla birlikte tarafların, davalarının gerektiği gibi incelendiği konusunda kuşkuya düşmelerine neden olacağından, temelde hukukun üstünlüğü ilkesi de zedelenecek ve bu hususun toplumsal bir boyutu olması sebebiyle de sadece davanın tarafını değil, toplumun genelini etkileyebilecektir.

KAYNAKÇA

Kitap

- Aliefendioğlu, Y. (1993). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açıdan Adil Yargılanma Hakkı. *Anayasa Yargısı Dergisi*. 10. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- Atay, A. (2021). Bireysel Başvuru Sonucunda Verilen Kararların İdari Yargıda Usul Kurallarının Yorumuna Etkisi. (1. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

- Akıllıoğlu, T. (1995). İnsan Hakları-I-(Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri). (1. Baskı). Ankara: AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Akıncı, M. (2008). İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı. (1. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Anayasa Mahkemesi (2016). Bireysel Başvuruda Hukuk Davalarına İlişkin Kararlar. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- Anayasa Mahkemesi (2015). Bireysel Başvuru Seçme Kararlar 2014. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- Çelik, A. (2014). Adil Yargılanma Hakkı Rehberi, Bireysel Başvuru El Kitapları – 3. (1. Baskı). Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- Doğru, O. (2013). Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Rehberi. (1. Baskı). İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Doğru, O. ve Nalbant, A. (2012). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar. (1. Baskı, Cilt I). Ankara: Şen Matbaa.
- Donay, S. (1982). İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku. (1. Baskı). İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Gözler, K. (2009). İdare Hukuku Dersleri. (7. Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2018). Türk Anayasa Hukuku. (2. Baskı). Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Gözübüyük, Ş. ve Tan, T. (2014). İdare Hukuku. (7. Baskı, Cilt II). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Hamdemir, B. (2015). Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru. (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Hirş, E. (2005). Pratik Hukukta Metot. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Hondu, S. (1990). İdari Yargılama Usulünde Tanık. 1. Ulusal İdare Hukuku Kongresi 1. Kitap. (263-268). Ankara: Danıştay Yayınları.

- İnceoğlu, S. (2018). Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4. (1. Baskı). Ankara: MRK Baskı.
- İnceoğlu, S. (2017). Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri. (1. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- İnceoğlu, S. (2013). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa. (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Kaplan, G. (2018). İdari Yargılama Hukuku. (3. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karaman, E. (2013). Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu. (1. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Karan, U. (2018). Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası (Bağlayıcılık). (1. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Korkmaz, R. (2017). Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru. (2. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Kuru, B., Arslan, R. ve Yılmaz, E. (2010). Medeni Usul Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Ömercioğlu, A. (2014). Adil Yargılanma Hakkı ve Bu Hakkın Vergi Yargılama Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. TBB Hukukçular Arası Makale Yarışması. Ankara: TBB Yayınları.
- Özekes, M. (2003). Medenî Usul Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı. (1. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Yılmaz Özel, N. (2016). Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel ve Gerçekleşen Etkileri. (1. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Sunay, Z. A. (2016). İptal Davalarında Gerekçeli Karar Hakkı. (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yasin, M. (2015). İdari Yargılama Usulünde İspat. (1. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayınları.

Makale

Akıncı, M. (2010). İdari Yargılama Hukukunda Savunmada Fırsat Eşitliği. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*. S. 2, 33-51.

Aydın, Ö. D. (2011). Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 15 (4), 121-170.

Bahar, E. (2010). Türkiye Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı. *Adalet Dergisi*. S. 68, 253-283.

Çağlayan, R. (2003). İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 11 (3-4), 195-206.

Demirkol, S. (2016). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Giden Yolun Daraltılmasında Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yönteminin İçselleştirilmesi- Amaç; Dosyaları İç Hatlarda Tutabilmek, Uluslararası Yolculuk Yaptırmamak. *Anayasa Yargısı Dergisi*. C.33, 177-184.

Gölcüklü, F. (1994). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Adil Yargılanma, *AÜSBF Dergisi (İlhan Öztrak'a Armağan)*, 49 (1-2), 199-234.

Göztepe, E. (2011). Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi. *TBB Dergisi*. S. 95, 13-40.

Gülener, S. (2014). Bireysel Başvuru ve Anayasal Denetimde Anayasal Yorum: Anayasa Yargısı Sistemini İki Farklı Boyut Aracılığıyla Anlama. *Anayasa Yargısı Dergisi*. C.31, 311-326.

Özdemir, S. (2017). İspat Aracı Olarak Tanık Delilinin İdare Mahkemelerinde Kullanımı. *Adalet Dergisi*. S. 59, 69-106.

Şeker, H. (2007). Strazburg Yargı Kararlarında Doğru, Haklı, Yasal ve Makul Gerekçe Biçimleri. *Ankara Barosu Dergisi*. S. 2, 14-42.

- Ulaş Albal, H. (2021). Yargı Kararlarının Gerekçeli Olması Üzerine Bir Değerlendirme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*. 11 (2), 1243-1283.
- Yıldırım, A. ve Kılıç, A. (2021). Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Silahların Eşitliği İlkesi. *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*. 9 (2), 341 – 411.

Tez

- Aktepe Artık, S. (2013). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Galatasaray Üniversitesi.
- Cenan, E. (2018). *İdari Yargıda Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Ertekin Uzun, G. (2018). *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkı* [Yüksek Lisans Tezi]. Çankaya Üniversitesi.

Yargı Kararları

- Anayasa Mahkemesi, 19.12.1972 Tarih ve E.1971/55, K.1972/60 Sayılı Karar.
- Anayasa Mahkemesi, 26.01.1978 Tarih ve E.1977/132, K.1978/6 Sayılı Karar.
- Anayasa Mahkemesi, 16.06.1992 Tarih ve E.1992/8, K.1992/39 Sayılı Karar.
- Anayasa Mahkemesi, 18.07.2001 Tarih ve E.2001/4, K.2001/332 Sayılı Karar.
- Anayasa Mahkemesi, 29.06.2006 Tarih ve E.2006/98, K.2006/75 Sayılı Karar.
- Anayasa Mahkemesi, 17.01.2008 Tarih ve E.2004/25, K.2008/42 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 21.01.2010 Tarih ve E.2008/102, K.2010/14 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 16.06.2011 Tarih ve E.2008/12, K.2011/104 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 09.05.2013 Tarih ve E.2011/42, K.2013/60 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 16.04.2013 Tarih ve B. No. 2012/917 Sayılı Adnan Oktar Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 02.07.2013 Tarih ve B. No. 2012/13 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 07.11.2013 Tarih ve B. No. 2012/660 Sayılı Kamil Koç Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 17.09.2013 Tarih ve B. No. 2013/664 Sayılı Nevruz Bozkurt Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 16.05.2013 Tarih ve B. No. 2013/1134 Sayılı Yaşasın Aslan Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 12.09.2013 Tarih ve E.2013/19, K.2013/100 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 02.10.2013 Tarih ve B. No. 2013/1123 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 26.06.2014 Tarih ve B. No. 2012/931 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 06.02.2014 Tarih ve B. No. 2012/574 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 23.01.2014 Tarih ve B. No. 2012/1948 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 26.06.2014 Tarih ve B. No. 2013/6428 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 18.09.2014 Tarih ve B. No. 2013/1793 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 06.05.2015 Tarih ve B. No. 2012/775 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 25.02.2015 Tarih ve B. No. 2012/611 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 19.11.2015 Tarih ve B. No. 2013/4684 Sayılı Elife Berktaş Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 15.10.2015 Tarih ve B. No. 2013/3963 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 09.09.2015 Tarih ve B. No. 2013/9661 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 09.01.2015 Tarih ve B. No. 2014/253 Sayılı Yankı Bağcıoğlu ve Diğerleri Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 22.01.2015 Tarih ve B. No. 2014/4958 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 19.03.2015 Tarih ve E.2014/146, K.2015/31 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 19.03.2015 Tarih ve E.2014/189, K.2015/32 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 10.03.2016 Tarih ve B. No. 2013/1989 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 17.02.2016 Tarih ve B. No. 2013/3197 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 21.01.2016 Tarih ve B. No. 2013/4073 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 30.03.2016 Tarih ve B. No. 2014/8580 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 16.11.2016 Tarih ve B. No. 2014/2704 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 22.09.2016 Tarih ve B. No. 2014/6011 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 15.02.2017 Tarih ve B. No. 2014/19968 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 22.11.2017 Tarih ve B. No. 2014/11399 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 19.07.2017 Tarih ve B. No. 2014/7325 Sayılı Elif Erden Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 25.10.2017 Tarih ve B. No. 2014/7805 Sayılı Ertuğrul Dalbaş Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, B. No. 2017/38732 Sayılı Emrah Yayla Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, B. No. 2017/22672 Sayılı Şehrivan Çoban Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 25.05.2017 Tarih ve B. No. 2014/10405 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 05.12.2017 Tarih ve B. No. 2014/9474 Sayılı Yatırım İşletmecilik Turizm İnş. Tes. Taah. A.Ş. Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 01.02.2017 Tarih ve B. No. 2014/12324 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 08.11.2017 Tarih ve B. No. 2014/12380 Sayılı Karar.

Anayasa Mahkemesi, 03.07.2018 Tarih ve B. No. 2015/15674 Sayılı Veli Özdemir Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 03.07.2018 Tarih ve B. No. 2015/4453 Sayılı Egeçep Derneği ve Diğerleri Başvurusu.

Anayasa Mahkemesi, 11.06.2018 Tarih ve B. No. 2015/19159 Sayılı Karar.

Danıştay 3. Dairesi, 25.12.1990 Tarih ve E.1989/3460, K.1990/3569 Sayılı Karar.

Danıştay 8. Dairesi, 25.02.2004 Tarih ve E.2003/3369, K.2004/917 Sayılı Karar.

Danıştay 12. Dairesi, 13.01.2005 Tarih ve E.2002/1760, K.2005/20 Sayılı Karar.

Danıştay 13. Dairesi, 28.05.2008 Tarih ve E.2007/2822, K.2008/4487 Sayılı Karar.

Danıştay 10. Dairesi, 04.07.2013 Tarih ve E.2013/874, K.2013/5857 Sayılı Karar.

Danıştay 6. Dairesi, 26.12.2017 Tarih ve E.2013/5215, K.2017/11747 Sayılı Karar.

Danıştay 13. Dairesi, 14.04.2021 Tarih ve E.2018/3829, K.2021/1367 Sayılı Karar.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 19.03.1990 Tarih ve B. No. 18357/91 Sayılı Hornsby v. Yunanistan Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 24.08.1993 Tarih ve B. No. 14399/88 Sayılı Massa v. İtalya Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 08.12.1999 Tarih ve B. No. 28541/95 Sayılı Pellegrin v. Fransa Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 21.12.1999 Tarih ve B. No. 26297/95 Sayılı G.S. v. Avusturya Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 16.05.2000 Tarih ve B. No. 40042/98 Sayılı Georgiou v. Birleşik Krallık Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 12.07.2001 Tarih ve B. No. 44759/98 Sayılı Ferrazzini v. İtalya Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 17.07.2007 Tarih ve B. No. 52658/99 Sayılı Mehmet ve Suna Yiğit v. Türkiye Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, B. No. 11760/85 Sayılı Editions Periscope v. Fransa Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, B. No. 7151/75 Sayılı Sporrong ve Lönnroth v. İsveç Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, B. No. 59773/00 Sayılı Suküt v. Türkiye Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, B. No. 63235/00 Sayılı Vilho Eskelinen ve Diğerleri v. Finlandiya Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, B. No. 18020/91 Sayılı X v. Fransa Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, B. No. 30544/96 Sayılı Garcia Ruiz v. İspanya Kararı.

İnternet Kaynakları

Ardıçoğlu, A. (2010). “İdari Yargıda Tanık”, <https://www.adalet-biz.com/idari-yargida-tanik-makale,65.html>, (Erişim Tarihi: 05.10.2023).

Kaplan, G. (2013).”İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, <http://www.idare.gen.tr/kaplan-tanik.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.10.2023).

TBMM Araştırma Merkezi, (2006). “Venedik Komisyonu Türkiye’ye İlişkin Görüşleri, Seçim, Yargı ve Referanduma İlişkin Karar ve Uygulama Kodları”, www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, (Erişim Tarihi:25.10.2023).